Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 225 (9602) | Среда, сентябрь 25, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ЭШ В. В. ГРИШИНГЕ ШАҢНАЛ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный сентябрь 23-те Кремльге Ленин орденин база «Кадыр болгаш Маска» алдын медальды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары эш В. В. Гришинге тывыскан. Ол бедик шаңналды Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүшениң мурнунга улуг ачы-хавыяазы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 60 хар харлааныбиле холбаштыр алган.

Эштер Л. И. Брежнев, А. А. Гречко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Купаев, Д. С. Полянский, М. П. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев олар шаңнал тыпсырының үезинде турганнар.

Шаңнал тыпсырда эш Н. В. Подгорный чүве чугаалаан.

Эш В. В. Гришин харым сөс ап, чүве чугаалаан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүшениң удуртукчулары эш В. В. Гришинге чүректің ханызындан байыр чедиргеш, аңаа үр чылларда чурттаарын болгаш совет улустуң чаагай чоруунга, бистің чуртка коммунизмниң тиилелгезин дээш моон-даа соңгаар үре-түүнелдиг ажылдаарын күзээннер.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

ШИЛЧИИР ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Сентябрьниң ийиги он хонуунда тараа ажаарының талазы-биле районнар аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи Таңды район болган (СЭКП райкомунуң секретары Г. А. Зарневич, райкүүском даргазы К. М. Ак-кыс).

Дүүн Бай-Хаакка болган ажылчы чоннарның хуралында СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун СЭКП обкомунуң ийиги секретары В. Н. Филиппов ол районга байырлыг байдалга тывыскан.

ҮЛҮҮН ДООСКАН

Республика төвүнүң чылыдылга шугумунуң тудуунда барык чеден хире коллективтер нинти демин кадып, түс-түс онаашкан участоктарын айыттынган хуусаазында доозар дээш бедик кодурлүүшкүнүг ажылдап турар. Борта «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи бодунга онаашкан 760 метр дурттуг шугумнуң хоолайларын, белдирлерин бетоннап, хоолайларын улай каннап, чылыглааш, дуглап дооскан. Эргелел орта ниитизи-биле 600 мун ажыг рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген. Ылангыя хоолайлар чылыглаашкынынга эргелелдиң бүгү ажылчыннары бир демниг киржип, бо шаптараазының болгаш харысаалгалыг ажылды бедик темпилиг кылып дооскан.

Эргелелдиң өмүнээзинден бо участокту эгезинден бээр кылып келген эш Чертовка удурткан үшкү тудуг участогунуң коллективи хөй хемчөөдлиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып, чылыдыла шугумнуң чүгүла тудуун дүргедиринге үнелиг үлүг-хуузун киирген. Ол ышкаш оларга дузалажып келген эштер Н. Купцов, М. Шиповаленко, С. Сандан оларның удуртканы тудуг-жу бригадалар коллективтери онаашкан участоктарынга хоолайлар чылыглаашкының өскелерни мурнап доосканнар.

Д. ЧҮЛЬДҮМ-ООЛ.

ТЕМП ДҮРГЕН

Тараа дээш демисел Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында уламчылап турар. Район 9600 гектар черниң тараазын кестирген, ооң 7092 гектарын бастырган. Ол тараадан 3837 тонна ажыг дүжүттү алган. Ниитизи-биле район бир гектардан-на 5,4 центнер дүжүттү ап турар.

«Найырал» совхозтуң Шаңчыда багай эвес дүжүт үнген. Ажыл-агыйның механизаторлары бир гектардан-на 7 центнер дүжүттү ажаап ап, тараа кезилдеваның темпизин дүргедип, ону улам шапкынчыда берген. Ылаңгыя комбайнерлер Сергей Сундуй, Маадыр-оол Сердип, кызымак ажылдап, хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Д. АРАКЧАА.

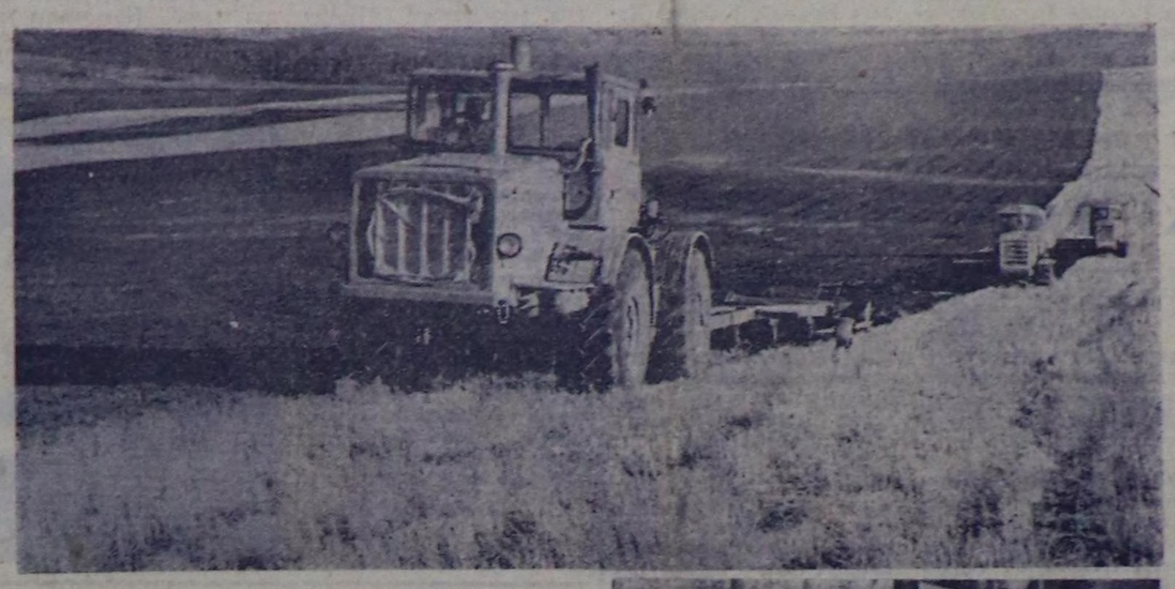

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының мурнакчы трактористери күскү аңгыс андарылгазынга рекорд тургусканы бүгү республикага дыңналы берген болгай. Олар бир К-700 болгаш үш ДТ-75М тракторлар-биле хонукта 144 ганы андарган.

Оларның үлегерин республиканың өске-даа ажылагыйларының трактористери эдерип эгелээн болгаш бо хүннерде чаа рекордтарны тургузуп турар апарган.

Хүннүң маадырларын—«Тиилелге» совхозтуң рекорд тургускан трактористерин бо чурукта көргүскен: (солагай талазындан) — Саар-оол Сундуй, Григорий Монгуш, Оюн-оол Салчак. Үстүнде чурукта — аңгысты андарып турары.

В. МИРЦЕВТИҢ фотолары.

БАЙ-ТАЙГАДАН МЕДЭЭЛЕР

Бо чылын «Бай-Тал» совхозтуң суггаттыг шөлдеринге эки дүжүт үнген. Ам ооң ажаалдазы кидин түлүк. Ажыл-агый кестирилгеже 8 комбайнны киргген. Комбайнерлер ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Ооң түңнелин беш хонуктан үнүрүп турар. Амга чедир 466 гектарны кестирген, оортан 411 тоннаны бастырган. Тараажыларының аразында Сенденмаа Бүдүүоол, Совет Күнзүк, Мөнге Байыр-оол ышкаш комбайнерлер хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, чарышка тиилекчи болуп турарлар.

Механизаторларның үлуурчыдар черин, аъш-чем хандырылгазын совхоз эки организастаан.

А. АДЫГБАЙ.

* * *

Күскү дүжүт ажаалдазын «Мурнакчы» колхозтуң тараажылары шалыпкын чорудуп турарлар. Шаңнарда алдын-сарыг тараа овазы ырактан-на көстүп чыдар.

Колхозтуң тараазы эки болганындан бир гектар шөлдеңне 8—9 центнер дүжүттү ажаап ап турар. Ам 100 ажыг га кызыл-тасты, 200 гектар арбайны, 210 га суланы ажаап алган. Күрүне шыгжамырынга тараа дужаалдазын ажылагый уламчылап турар.

Комбайнерлерниң туруушкун чок ажылдаары чолаачылардан кол хамааржыр. Мурнакчы чолаачылар Кара-оол Доңгак, Багай-оол Хертек оларның ачызында ажылга үзүктелиишкин болбаан.

С. КАРА-САЛ.

АЖЫЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Тараалаң Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында дүжүт ажаалдазы үргүлчүлевишаан. Район бо хүннерде ажааза чогуур тараазының 59,6 хуузун кестирген болгаш 21309 гектар черниң тараазын бастырган.

Ажыл-агыйлардан «Тиилелге» колхозу бүгү тараазының 84,8 хуузун, «Бүрен» совхоз—73,3, «Коммунизмче орук» колхоз 57,2 хуузун кестирип алганнар. «Тиилелге» колхозтуң болгаш «Кызыл Тук» совхозтуң шөлдеринде дүжүт эки болгаш гектар бүрүзүнден-на 9,1—10,1 центнерни ажаап ап турар.

Ажааланың соон дарый күскү чер андарылгазын чорудуп эгелей бергеш, «Тиилелге» колхоз 1097 гектар, «Коммунизмче орук» колхоз 1400 гектар черни андарган.

Ооң-биле чергелештер район үрезин урар планын 50 хуу күүседкен. Ылаңгыя «Коммунизмче орук» колхозта болгаш «Бурунгаар» совхозта үрезин уруушкуну доостур четкен.

А. АБРАМОВ.

400 ТОННАНЫ САРААТТААН

«Суклак» совхозтуң № 2 хову бригадазында мал чеминин белеткекчилери ажылдың темпизин амдаа кудулаттайн турарлар. Сигенчилер Тываның 30 чыл оюнуң байырлалынга төлептиг белек-биле ужуражыр дээш шудургу ажылдап келгеннер.

Мал чеминин белеткекчилери бо хүннерге чедир 400 тонна сигенни тырып боодалдаашаа, бригада төвүнде сөөртүп эккеп, сараттаан.

Ам тарымал сигенни кестирип, тырып боодалдаарын үргүлчүлеп турар. Бо ажылда Козмитин алышкылар шылгарап, хүнде үлүг-нормазын үргүлчү 150—170 хуу күүседип турар.

Мал чеми белеткээринде ажылдап турарларның амыдырал хандырылгазын «Суклак» совхозтуң дирекциязы эки тургускан. Оларның чурттап турар оран-савазы арыг-силиг, хостуг шактарда ойнаар оюн херекселдери бүрүн бар. Эки шынарлыг, амданныг аъш-чемни белеткеп турар столовая база бар.

Таңдының садыгжылары

Совет Тываның ажылчы чоннары-биле бир дөмей Таңды райпозуңуң коллективи республиканың байырлалынга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш ажылдап турар.

Бо чылдың эрткен сес айларында райпо ниитизи-биле бараан саарылгазының планын 100,5 хуу, ооң иштинде ниитиниң чеменилге черлери даалгазын 102 хуу күүседкен. Камналга болгаш орулга алырының талазы-биле бердинген онаалдаларны база ажыр боттандырган.

Садыг ажылдакчыларының аразында садыгның культуразын бедидер, чоонуң хереглелдерин долузу-биле хандырар дээш социалистиг чарыш калбарган. Аңаа эки көргүзүглерни чедип ап турарларның саны өзүп орар. Бараан саарылгазының талазы-биле багай эвес түңнелдерни Бай-Хаактың «Одежда» (эргелекчизи В. Подальская), Межегейниң аъш-чем (эргелекчизи Т. Улатова), Бай-Хаактың ажыл-агый (эргелекчизи П. Петров) магазиннери чедип алган. Автолавка садыгжылары малчыннарга чугула хереглелдиг бараннарын үзүктел чок чедирип келген. Автолавка садыгжылары Н. Шуров, М. Лантухов олар бодунга онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип келген.

Таңдының садыг ажылдакчылары үлетпүр болгаш аъш-чем бараннарынга чоонуң негелделерин болур чогууру-биле хандырар дээш ажылдап турараар.

М. КОЛОМЫСОВА,
райпо баштаар черниң даргазы.

Улуска—бараннар

«ТРЕХГОРКАНЫҢ ПӨСТЕРИ

Москваның Ф. Э. Дзержинский аттыг «Трехгорная мануфактура» комбинадының агрегаттары беш чылдың эгезинден бээр пландан ажыр беш миллион метр пөс-таавыны кылып үндүрген. Ооң-биле пөстаавычыларның социалистиг хүлээлгелериниң бир чугула негелдези күүседтинген.

Амгы үеде «Трёхгорка» хевең-саазын, штапель болгаш торгу бүдүштүг дөртен беш аңгы аттыг пөсту кылып үндүрүп турар. Оларның чедизинге күрүнениң шынар демдээн тывыскан.

Бо чылын 250 янзы чаа хевирлиг пөстерин кылып үндүрүп эгелээр. Бүдүрүлге черинин ассортиментизиниң чартык кезиин чаартыр.

(СЭТА-ның корр.).
МОСКВА.

«БОЛЬШЕВИЧКАНЫҢ» КЫШКЫ СЕЗОНУ

Күс чаа-ла эгелеп турза-даа, Ленинградтың «Большевичка» дээр каттыжылышкынында «кышкы сезон» эгелээн. Хүнүн-не үш муң янзы-бүрү хевирлиг алгы тоннар, уруглар хептери даараныла шууштурулгазындан кылдынып үнүп турар. Бо чылын ол фирма кышкы үеде келер барык чартык миллион санныг бараанны бүдүрүп, магазиннерге чорудар ужурлуг.

Садыг организацияларының дилээн өзугаар 1973 чылдың эрги хевирнин 20 хептерин садар кылдыр арттырып каан. Чоокта чаа ол каттыжылышкына тоннарның 45 чаа хевирлерин быжып, турганнар. Оларны келир чылдың январь айдан эгелеп мөөнү-биле даарап эгелээр. Моданың сөөлгү негелделерин барымдаалаашаа, ындыг тоннарны даараарда янзы-бүрү өөнүг кылымал алгыны, чараш өөнерлиг дүк пөстерни калбаа-биле ажыглаар.

(СЭТА-ның корр.).
ЛЕНИНГРАД.

ИДИК ДААРААР АВТОМАТ

Кировтуң Коминтерн аттыг идик кылыр алгы заводунда чаа хевирнин хереэжен идиктерин даараар чартык автоматтыг шугум ажылдап эгелээн. Ол шугумда чылыг сапогларын-даа, аңдыг-чараш туфельдерни-даа кыдыры-биле дорван-на эде берип ап болур хереклелдерни тургускан. Ол шугумнуң төлевилээн күүзү чеженде, чылдың-на барык 300 мун эжеш идиктерни аңаа кылып үндүрер аргалыг апаар.

Киров комбинады — үлетүрүнүң бо адырында эң улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи. Ол чылдың-на сес миллион хире эжеш эр, хереэжен кижилериниң, уруглардың барык 150 янзы хевирлиг идиктерин даарап, кылып турар.

(СЭТА-ның корр.).
КИРОВ.

«НОРИЛЬСКИЙ» ДЕП ГАРНИТУР

Норильскиниң тудуг материалдары заводуунуң «чаржалаштыр» кылыр продукциязы—бажың иштинги херекселдери — полир ыдыының хоорайының чурттакчыларынга дыка таарымчалыг боон турар.

Ол заводтуң чаа кылып үндүрүп турар ындыг херекселдерни Соңгу чүктүң чурттакчылары «Норильский» деп адап алганнар. Тускай тургузуглуг чаңгыс-ла үлгүүрде ном-дептер, хеп сугар чер, аскылыг столдар, хааржактар, аъш-чем сугар өрээлчигештер бар. Күзээр болза, ол улуг үлгүүрнүң хевирин өскертип ап база болур.

Ол бүдүрүлге чери чоннуң чугула хереглээр бараннарын улам хөйнү кылып үндүрүп турар апарган. Ам безин ындыг бараннар ооң продукциязының ниити хемчээлинин 15 хуузун эзлеп турар. Соңгу чүктүң чурттакчыларының калбаа-биле хереглеп турары дериг-хереклелдериниң ассортиментизи бо чылын безин ийи катап улгаткан.

(СЭТА-ның корр.).
НОРИЛЬСК.

АМДАННЫГ БЕЛЕК

Эрте-бурунгу Вологданың аалчылары ам боттарынга турасказал кылдыр тускай белекти—пряникти садып ап болуурлар. Ону чогум-на ынчаар — «Вологданың белээзи» — деп, адаар. Ол сөстерни буур биле аныяк шеттериң овур-хевирни катай-хаара пряникте сиилбиш чураан. Ол пряникти кок-тараа биле кызыл-гас холлаан далгаадан быжырып кылыр. Ындыг далганы суугуже сугарының мурнунда аңаа катчиниг аймаан ийи каът кылдыр орааган, эң эки сорттуг араганы болгаш ары чигирни дамдылаткаш, кырынче чигир хандызын кудуп каар.

Ындыг амданныг белекти областың районнарының хоорайларында база чедиишкиниг кылып турар апарган.

(СЭТА-ның корр.).
ВОЛОГДА.

ССРЭ БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

Хабаровск крайның көдээ ажыл-агыйының ишчилери бүгү-улусчу социалистиг чарышка киришкеш, тараа культураларының чаагай дүжүдүн өстүрген болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин күүседиптеннер.

Крайның колхозчулары, совхозтар ажылчыннары, партия организациялары, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары бүгү күштү күскү хову ажылдарын шалыпкын доозарынче, малга быжыг чем суурун тургузарынче угландырып турарлар.

(СЭТА).

КЫМНАР ТИИЛЭЭРИЛ?

АСТРАХАНЬ. (СЭТА-ның корр.). Астраханьдан чөөрби километрде Фунтово дээр эрте-бурун суурнуң чанында опза хевирлиг хоорайжыгаан тургустунган. Ында — индирлиг, кижилер олурар черлерлиг болгаш орук айтыр демдектерлиг делгем шөл бар. Чүгле бажыңнар эвес, а «Жюри», «Кол судья», «Судьялар коллегиязы», «Саналга бөлүү», «Кызыл-булуң», «Парлалга төвү», «Столовая»—деп, бижиктерлиг майгыннар дистанчы берген тургулаар.

Сентябрь 24-те ында суггарылга системаларының тудукчуларының — чурттуң аңгы-аңгы районнарындан баргаан эң дээре 80 мастерлериниң — мелиоратор-скрепержилериниң Бүгү-эвилел маргылдаазы эгелээн.

Ында «Ленинниң оруу» колхозтуң чөөрби гектар шөлүн маргылдаа эрттирериниге ыяк белеткээн. Ону тус-тус шөлдерге үзүп, демдектээн. Ийи хевирниң — улуг болгаш бичии хемчээлдиг машиналарының башкарыкчылары маргылдаада киржип турар. Скреперист кижи дөрт шак дургузунда онаашкан черин бүгү-ле негелделерин өзугаар болбаазырадып, дүжүткүр хөрзүнүг хевээр арттырбышаан, ажылдап кылыр ужурлуг.

Маргылдааны эрттирериниге Астраханьны шилип алганы таварылга эвес: ында чүүл-бүрү культураларны мелиорастаан черлерде чедиишкиниг өстүрүп турар. Области чөөрбиниң мелиораторлар ажылдап турар болгаш тоску беш чыл дургузунда аңаа 80 муң ажыг гектар черге суггарылга системазын тудуп тургузар ужурлуг.

ИЙИГИ МИЛЛИОНЧЕ КИРИПКЕН

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр. Г. Кирхаджи). Узбекистанның ажыл-агыйлары бо хүннерде ийиги миллион тонна хөвеңни белеткеп киргеннер, шалыпчы өзү-биле ажылдап турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда «ак-кок корабльдериниң» бөлүктеп ажылдаар аргазын калбаа-биле ажыглап турар.

Узбекистанның орулгарында кожуглар сөөрткен 30 муң тракторлар маңнажып, бир миллион гектар шөлде агрегаттар үзүк-соксаал чокка ажылдап турар. Ажыл-агыйлар белеткел организациялары биле кады чиг хевеңни сөөртүп, хүлээп алырының чаңгыс аай графигин тургускан.

Республиканың көдээ ишчилери Улуг Октябрьның байырлалынга чедир 5 миллион тонна хөвеңни садар хүлээлгени алган ажылдап турар.

ХҮЛ-ЫЫБА ОРНУНДА

КОРТЕЛИСЫ суур, Волынь область. (СЭТА-ның корр.). Ол суурнуң катап тургустунганының 30 чылынга болгаш фашистиг араатаннарга өлүүткен ооң чурттакчыларынга турескаатка митинг аңаа болган. Ол эрте-бурун украин суур дайын чылдарында фашистерниң «чаа корум-турумунга» чагыртпаан. Ооң дыка хей чурттакчылары кожазында арга-арыгже партизаннар чоруп каннар.

1942 чылдың сентябрьниң бир-ле хүнүнде ооң бүгү чурттакчыларын хүрээ биле школа аразынга куш-биле чыыпкан. Хол-даяң чаш уруглар, хереэженнерге болгаш кырганнарге фашистер хөме боолап эгелээннер. Сентябрьнин ол эртенинде ук черниң 2892 чурттакчыларын фашистер ынчаар өлүүп үзүткаан. Суур беш дүн-хүн иштинде чалбышталып турган. Совет Армия Волынны хосталарынга чедир — 2 чыл иштинде суурга чаңгыс-даа кижи барып көрбээн.

Ийи түс чыл болган деңгин улуг дуб ыяш араатанзыг үүлгеднишкин болган черде үнүчок херечи боон, кезик-чамдыы өртүп, хөмүр апарган ам-даа турар. А ону долгандыр Кортелисы хүл-ыыба орнунда катап тургустунган. Суурну катап тударының чиңгине планын чогаатка. Ооң дал ортузунда хей каът бажында интернатты школа турар. Ооң кожазында уруглар салы. А ооң ындыы чарыында—Культура ордузу, амыдырал хандырылга комбинады, төп садыг, кафе-столовая, аптека, административтиг бажыңнар. Дөрт квартиралыг чаагайжыды туттунган бажыңнар бедий берген тургулаар. Бо бүгүнү күрүнениң күсели-биле тургускан.

«Кортелисский» совхозтуң ишчилери кайгамчыктыг эки, четкин амыдыралдыг чурттап турар: ол ажыл-агый — областа эң дээрелериниң бирээзи.

ХООРАЙ ТУДУУНУҢ ШКОЛАЗЫ

РИГА. (СЭТА-ның корр. В. Гайлиш). Республиканың найысылалында хоорайларының комплекстиг тудуунуң дуржулгазын өөренириниң доктаамал ажылдаар школазында өөредилге эгелээн. Ооң дыынакчылары—бажың тудар комбинаттарының, трестериниң болгаш эргелелдериниң удуртукчулары, хол специалистери элээн каш ылеткелдерин, лекцияларны дыңнаар, тудуг черлерине баар.

Доктаамал ажылдаар школаны Риганың Иманта дээр чаа чуртталга районунда тургускан. Ында эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин тудугда калбаа-биле ажыглап турар.

Имантада 370 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, садыг төвүн, хеп-чуур черни, бирээзи-ле 1284 өөренирин олуттуг ийи школаны, уруглардың алды сад-яслилерин болгаш өске-даа тудугларны эмыглалга киргген.

«ТИМИРЯЗЕВКАНЫҢ» ФИЛИАЛЫ

Москваның көдээ ажыл-агыйының К. А. Тимирязев аттыг академиязының филиалсалбырын Смоленскиге тургузар дээн шиитпирлээн. Аңаа РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүг зоназынга бүдүрүлге ажылдарын организастаарының, агрономияның, зоотехниянның, экономиканың талазыбиле специалистерни белеткээр.

Смоленскиде беш дугаар чаа дээди өөредилге черинге хоорайның төвүнде бажыңны тускайлап берген. Белеткел салбырынга баштайгы хүлээп алыышкынны чарлаан.

(СЭТА-ның корр).
СМОЛЕНСК.

ЧИЛИ УЛУС ТИИЛЭЭР!

Чили демократтар-биле эпсеткил каттыштырарының совет комитединге чили шериг эрге-чагыргазының араатанзыг чоруунга килецизээн чагаалар болгаш телеграммалар үргүлчү кээп турар.

Нефть, газ казып, тывар «Альметьевнефть» эргелелдиг ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының резолюциязында чугаалап турары: «Чилиде араатанзыг үүлгеднишкиннерге шиитпирлин-биле удурланып тур бис! Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Луис Корваланны болгаш бүгү-ле политиктиг хоругдаттырганнарны доп-дораан хостаарын негеп тур бис!»

Черкестиң химия заводунга митинг «Чили улуска хосталга!», «Чилиде фашистиг эргечагырга дүжер болзуңа» деп, кыйгырыгның адаа-биле боон эрткен. Митингниң киржикчилери хүлээп алган резолюциязынга чили улустуң хосталгаже тура-соруун кандыг-даа араатанзыг чорук буза шаап шыдавазын айыткан.

Совет Эвилелиниң болгаш ВДР-ниң аныяктарының Волгоградка болган III ужуражылышкынының киржикчилери Чилиниң патриоттарын деткээн медеглелди хүлээп алган. «Чилиде хуптаныг үүлгедип турар ханның террорун, патриоттарны, оларның-биле кады кырганнарны, хереэженнерни болгаш уругларны араатанзыг өзү-биле өлүүрүн турарын Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнам Демократтыг Республиканың аныяктары ханы килецзээкши-биле бүрүүдадып тур. Бистер чили патриоттарның эрес-дидим, шынчы демиселин изин-биле деткип, Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары Луис Корваланны болгаш өске-даа политиктиг хоругдаттырганнарны шуптузун доп-дораан хостаарын шиитпирлин-биле негеп тур бис»—деп ол документиге чугаалап турар.

(СЭТА).

АНЫЯК КОММУНИСТЕРНИҢ ИДЕПКЕЙИ

Ылангыя СЭКП Төп Комитединиң партия документилерин солуурунуң дугайын чугаалашкан май (1972 ч.) Пленуму коммунистерниң идепкейин бедидериңге улуг кичээнгейни салган.

«Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткому болгаш аңаа хамаарышкан партия эге организациялары аныяк коммунистерниң бүдүрүлгеге хөй-ниитичи идепкейин бедидер талазы-биле янзы-бүрү аргаларны ажыглап түрар.

Ак-Довурак хоорайның партия организациязында алдан ажыг аныяк коммунист бар. Олар партияның XXIV съездизиниң салган совулгаларын амыдыралга боттандырарынга боттарының үлүүн киирип, партийжи хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип түрар. Аныяк коммунистерниң 70 хуузу материалдыг бүдүрүлгеге хаара туттунган. Оларның дыка хөйү күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп, партия организациязының амыдыралынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Аныяк коммунистер Н. А. Рогалев биле В. А. Чихачев олар слесарьлар. Оларның кайызы-даа комсомол ажылынга идепкейлиг: Н. А. Рогалев —хоорайда «Комсомолчу прожектор» штабының начальниги, В. А. Чихачёв — ВЛКСМ хооркомунуң бюро кежигүнү, спортка ынак. Ол бодунуң ажылдан турар коллективиниң кежигүннерин ГТО нормативин массалыг дужаарынче эвилелдеп шыдаан.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың аныяк коммунистери ында партия организациязының удуртулгазы-биле коллективтиң иштинге хөй-хөй организастыг болгаш политиктиг ажылды чорудуп турар. Бедик сорттуг руда арыглаар цехтиң начальниги М. И. Ильин, механик В. И. Колосов, технолог А. С. Курлянов олар партия организациязында бүдүрүлге болүүнүң кежигүннери болбушаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле улуг ажылдарны кылган. А СЭКП кежигүнүнге кандидат В. М. Борунова ээлчег начальниги-нге депшиттирген. Оон ээлчээ даг-дүгү арыглаар фабрикага социалистиг чарыштың бирги черин каш-даа удаа чаалап алган. «Хөй-ниитиниң корум-чурум үрээни болгаш ажыл шагы үскени дээш моральдыг болгаш материалдыг харыысалга дугайында» шиитпирни баштай хүлээп алган ээлчеглерниң бирээзи ол.

Даг-дүгү арыглаар фабрикада дежурный слесарь Комбу Саидый-оол бо чайын СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирген. Ол болза бистин өң идепкейлиг агитаторларывыстың бирээзи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Мындыг мурнакчыларга Монгуш Кызыл-Уруг, Ю. И. Анашкин болгаш өске-даа коммунистерни хамаарыштырып болур.

Ак-Довурак хоорайның аныяк коммунистериниң дугайын чугаалап тургаш, оларны дагдының алгаш кижизидип турар хоочуннарны уттуп болбас. Оларның бирээзинге «Тыва даг-дүгү» комбинатта автотранспорт цегинин чоладчызы, Күш-ажылдың Кызыл Тук, Октябрь Революциязы орденнерниң эдилекчизи . коммунист Семен Михайлович Туровецти адап болур. Ол боду БелАЗ-540 деп күчүлүг автомобильди 1967 чылдан бээр башкарып келген болгаш аңаа он-он аныяк чоладчыларны өөреткен. Олар ам Семен Михайловичиге өөрүп четтиргенин илергейлеп чоруурлар.

Партийжи амыдырал

Марксизм-ленинизмни өөренир, бодунуң билиин болгаш мергежилин үргүлчү бедидер болза, ынчан партияның идепкейлиг дайынчызы болуп болур. Комбинаттың партия организациязында 23 аныяк коммунист кежээки техникумда, 10 кижи кежээки школада болгаш институттарда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Партия чырыдыышкынының системазында база хөй коммунистер хаара туттунган. Светлана Манькай, Владимир Музыка, Василий Давыдов, Монгуш Кызыл-Уруг олар кежээки техникумну, Малчын Агбаан — Красноярскиниң өнүг металлдар институдун дооскан. Элээн хөй аныяк коммунистер партия, комсомол чырыдыышкынының бөлүмнеринде пропагандистер болуп, партийжи даалгаларны күүседип турар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткомунуң чанында аныяк коммунистерниң школазы ажылдап турар. Аныяк коммунистерниң идепкейин бедидеринге, оларның хөй-ниитичи ролүн көдүрериңге ол школаның ролю улуг. Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, дужулгалыг ажылдакчылар аңаа кичээлдерни эрттирип турарлар. Кичээл бүрүзү партия организациязының, коллективтиң амыдыралы-биле сырый холбаалыг. Оон ынай партияның хоочуннары-биле аныяк коммунистерниң ужуражылгаларын, хууда беседаларны база организастап турар.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың, энергоцехтиң, АТБ-ниң «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң № 2 участогунуң коллективтеринде аныяк коммунистерниң идепкейин бедидер, оларны кижизидер талазы-биле эки дужулга чедип алдынган. Үк ажылда Н. К. Шепилова, В. П. Старченко, Б. С. Комбу, О. С. Көшкендей болгаш өске-даа коммунистер идепкейлиг киржип турар.

Аныяк коммунистерниң идепкейин бедидер дээш, өлүүн ажылдарны кылган болгаш кылып турар бис. Ынчалза-даа четпестер ам-даа бар. Идей-кижизидилгелиг ажылга бар аргаларны ам-даа чедир ажыглаваан турар бис. Аныяк ажылчыннар болгаш тускай эртемниглер-биле харылзаа кошкак. Моон кол чылдагааны аныяктарны дагдынып алгаш кижизидер ажылдың деннелиниң чавызында. Оон уламындан ийи-чангыс коммунистерниң идепкейи кошкак.

Аныяк коммунистерниң идепкейин бедидеринге партийжи даалгалар улуг рольду ойнаар. Ындыг даалгаларны коммунист бүрүзүнге берип турар. Ынчалза-даа ук даалгаларның күүседдезин хынавас болза, оларның ажыы эвээш болур болгай.

Улусчу контроль бөлүүнүң даргазынга Л. Ф. Фабричниковту сонгаваш, коммунистер аңаа улуг идегелди көргүскеннер. Аныяк коммунист даалганы партийжи өзү-биле күүседир ужурлуг турган. Ынчалзажок ол ындыг болбаан, бодунуң чай чогунга сылдаглаваш, ук ажылды суларатка. Чүгле оон-биле чугаалашкан соонда ажыл дирлип эгелээн. Оон ынай боттарының ниити болгаш политиктиг билиин бедитпес, хөй-ниитиниң ажылынга шүүшпең эштер база барын демдегледе чогуур.

Ак-Довурак хоорайның партия организациязының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Аныяк коммунистер бүгү ажыл-херектерге идепкейлиг киржир, боттарының мурнунга салдынган сорулганы төлептиг шиитпирээр дээш ам-даа шудургу ажылдаар апаар.

Д. ОДАҢ-ООЛ,

«Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелинде парткомнуң инструктору.

НАЦИОНАЛ округтарда

МААДЫРЛАР ӨЛБЕС

Усть-Ордынскиниң Бурят национал округунуң Бохан суурда үнүп турар «Сельская правда» деп район солуну баштайгы бурят партизан отрядының командири, хаматы дайынының тоолчургу маадыры — Павел Балтахиновтуң дугайында эң дээре рассказ, шүлүк болгаш тоожу чогаадырының конкурузун чарлаан. Конкурсту маадырның төрүттүнген хүнүнден бээр 75 чыл болур оюнга турааскааткан.

Павел Балтахинов — Барыын Прибайкальениң буяттарының чоргааралы. Ол Боханск районнуң Тарас улузунга төрүттүнгеш, аныяндан тура-ла өврениичел, угаангыр чоруун көргүскен. Ол 1916 чылда Иркутскиниң шажын семинариязынга киргеш, «бурган номнарының» орнунга марксисчи чажыт литератураны кончуг сонуургап өөренип эгелээн. 1919 чылдың чайынында Балтахинов большевиктер партиязының хүрээлеңинге киргеш, удатпаанда Боханск-Укырскиниң партия бөлүүн баштай берген, ол бөлүк Александровск централындан дезип үнген политиктиг хоругдаттырганнарга улуг дуза чедирип турган. Ол-ла чылдың декабрьда Павел Балтахинов баштайгы бурят партизан отрядын организастап тургускан. Отряд улуг эвес — оон составынга 50 хире бурят хелечиктер болгаш ядыылар база үш орус эштер кирген, ынчалза-даа ол отряд совет эрге-чагырга дээш демиселге дээштиг күш болуп, колчак шериглерниң тылынга шиитпирлиг рейдилерни кылгылаан. Өске партизан каттыжыышкыннары-биле кады ол рай-ондан ак гвардейжилерни үндүр сывырарынга дузалаан. Сөөлүнде Балтахинов Иркутскиниң адыгжы дивизиязының бешки аттыг шериг полугунуң шериг комиссарынга томуйлаткан.

Эрес-сорунтуг маадыр бодунуң амы-тынын революция дээш берген, ынчангаш оон турааскаалын чаңгыс чер-чурттуглары ыдыктыы-биле демдеглеп турар. Оон төрүттүнген суурунда колхоз болгаш чүгле ол округта эвес, харын Бурят автономнуг республиканың оон-даа өске районнарында кудумчулар, пионер организациялары Балтахиновтуң ады-биле адаттынгылаан.

Балтахиновтуң байырлалынга холбаштыр Тарас суурга оон ады-биле адаттынган музей-бажыңны ажыдар деп шиитпирлээн.

А. ГАЙДАЙ,
СЭТА-ның корр.

Бохан суур,
Усть-Ордынск
национал округ.

ЭМЧИЛЕР БЕЛЕТКЭЭР ЧЕР

Чартык чүс чыл мурнунда Агинскиниң Бурят национал округунга амгы үениң баштайгы эмнелге чери ажыттынган. Ол черниң үндезин чурттакчыларының иштинден баштай эмчи болган кижи— Казаньның медицина институдунуң доозукчузу Лыксок Жабэ.

Ам ол округ эмнелгези национал кадрлар белеткээр чер болу берген. Шаандакы көшкүн малчыннарның аңаа сестралар болгаш санитарлар болуп ажылдап турган ажы-төлдери ам Москвага, Ленинградка, Иркутскиге, Читага эмчиниң дипломнарын чедип алгаш, бедик мергежилдиг специалистери болу бергилээн. Округ эмнелгезинге чаа чаагайжыттынган бажыңнарны тудуп берген болгаш ону эң чаа дериг-херексел-дер-биле хандырган. Ында чэзрби янзы туснай эртем талазы-биле эмчи дузазын чедирип турар. Эмнелге чанында эмчи сестраларының ийи чыл хуусаалыг школазы ажылдап турар.

Ам округта он ийи эмнелге чери бар, ында ол черниң национал-дарының төлээлекчилери чүс ажыг эмчилер ажылдап турар. Оларның бежи — РСФСР-ниң алдарлыг эмчилери, үжү кандидат диссертацияларын намгалап алган.

Б. РАБДАНО,
СЭТА-ның корр.

Агинскиниң Бурят
национал округу.

Политмассалыг ажыл

ЧААГАЙ ХЕРЕК ЧАЛГЫННЫГ

КАА-ХЕМ. Ниитиниң малынга кышка удур четчир санныг мал чемин белеткээр, тоску беш чылдың тодарадыкчы, дөртку чылының тараазын чидириг чок ажаап алыр дээш районнуң колхоз, совхозтарының хову-шөлдеринде, алзак-шынааларында ажыл хайныышкынныг. СЭКП райкому сигенчилериниң, тараажыларның ортузунга политмассалыг ажылды улам калбартыр дээш чаа-чаа хемчеглерни ап чорудуп турар. Номчуур лекция, беседаларның тодаргай планын тургускан болгаш оон күүселдезин доктаамал хынап турар. Сигей шөлдеринге, хову турлагларынга көскү агитацияны чаартып экижиткен.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизи айда ийи катап социалистиг чарыш, политмассалыг ажыл дугайында бюллетеньни үндүрүп турар. Ол чорук сиген кезилдезин, тараа ажаалдазын шалыпкын чорударынга ажыктыг дузаны көргүзүп турар. Аңаа ажыл-агыйларда байдалды тодаргай көргүзүп турары солун.

* * *

«ТИИЛЕЛГЕ» колхозта партбюро (секретары Н. Д. Монгуш) политмассалыг ажылдың шынарын экижиткен. Тараажылар, сигенчилер ортузунга социалистиг чарыш улам калбарган.

Агитаторлар Фома Бортников, Афанасий Мусихин болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдап, солун беседаларны механизаторлар, тараажылар ортузунга чорудуп турар.

Тараа ажаалдазының шапкынчааны-биле кады «Коммунизмче орук» колхозта партбюро (секретары В. М. Пирогов) политмассалыг ажылды белик деннелде тургускан. Хову турлагларынга агитхуудустар, хана солуннар, шоодуглуг үндүрүлгелер удаа-дараа үнүп турар. Социалистиг чарышты беш хонуктап үндүрүп, оон тиилекчилеринге материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турары чаңчыл апарган.

* * *

УЛУГ-ХЕМ: СЭКП-ниң Улуг-Хем райкому мал чеми белеткелиниң, тараа ажаалдазының сезоннуг ажылдарының үезинде организастап чорудар политмассалыг ажылдарның тодаргай планын чогаадып кылган, оларның күүселдезин хынап турар.

Тараажылар ортузунга политмассалыг ажылды организастап чорудар талазы-биле «УТКА 25 чылы» совхозтуң парткому (секретары Н. Л. Кылын-оол) эвээш эвес арга-дужулгалыг апарган. Тараажылар ортузунга лекция, беседалар үргүлчү болур. Социалистиг чарышты беш хонгаш-ла түннеп үндүреринче кол кичээнгейни салган. Хүннүң маадырларының, күш-ажылдың шалыпчыларының арга-дужулгазын хана солуннарга, агитхуудустарга доктаамал чырыдып турар.

Районнуң Культура бажыңының «Улуг-Хемниң отчугажы» деп агитация-уран чүүл бригадазының бот-тывынгыр артистери хову-шөлде ажылдап турар ишчилериң күзенчиг аалчылары болуп турар. Олар кааа-даа баргаш, күш-ажылчы кижилериң өрес-соруун хайныктырып түрар.

Агитация-уран чүүл бригадазының удуртукчузу Бичеуруг Дава солун утка-шынарлыг лекция, беседаларны база номчуп турар.

(Бистиң корр.).

Ак-Довурак хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының коллективи эртен сес айларның сайгарылга планын 108 хуу күүсеткен. Эң ылаңгыя баш таарыкчызы Т. Галиахметова, фотография черинде Т. Шмаенкова, платье даараар цехте Р. Конопатская ышкаш мурнакчыларны бүдүрүлгеден хөйну адап болур.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң хоочун даараныкчыларының бирээзи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Р. Конопатская ажыл үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

СУГГАРЫЛГА ДЕРИИШКИННЕРИН ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төлевилээни, көдээ ажыл-агыйны улам ынай көдүреринче болгаш черлерни ажыглаарын экижидиринче угланган хемчеглериниң системазында бир кол черни мелиорацияның айтыылары ээлеп турар. Чер ажылын химижидери-биле болгаш механизастаары-биле дүүштүрерге, чогум-на мелиорация чер база мал ажылының продукциязын бүдүрериң аажок улгеттырарынче дорт орукту ажыдып турар.

Практиканың көргүзүп турары-биле алырга, часкы-чайгы кандаашкыннар ховар эвес болур бистин республиканың байдалдарынга мелиорация хемчеглериниң эң-не ажыктыы черни суггарары болур.

Амгы үеде республикада суггаттыг черлер 62,1 мун гектар. Оон иштинде көдээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлү 41,4 мун гектар.

Тоску беш чыл планының дөртку, тодарадыкчы чылында республиканың колхозтары болгаш совхозтары часкы суггарылганы 45 мун гектар черге чорударын планнаан турган. А херек кырында 41,7 мун гектарны суггарган. Улуг-Хем, Бии-Хем, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары часкы ол-шык синирер суггарылганын планын ажыр күүсеткеннер.

Бо чылдың агаар-бойдузу берге болуп, чазы каан турбуже, республиканың барыын талакы районнары, тодаргайлаарга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнар черни суггарарын, чаагай дүжүттү алыры дээш демиселдин шалыпчы үчастогу болдурбааны хараалданчыг. Ол районнарның ажыл-агыйлары четчир санныг суггатчыларны тургуспаан, күш-ажылды үениң негелдезинге дүүштүр оргашизаставаан.

Ынчаарга чайгы өзүүшкүп үезинин суггарылгазы база-ла республикага багай чоруттунган. Чайын 30 мун гектар черниң тараазын суггарар планныг турда, 28,8 мун гектарны суггарган.

Сугну чаштырып суггарар машиналар четчир санныг турбуже, оларның ажыглалы четпес. Суг чаштырар техниканы долу ажыглавайн турары хараалданчыг. Техниктиг ажаалданы багай кылып турарының уламындан суг чаштырар машиналар эпти-ле сандан үнүп, ажыглал чок аңаа турар таварылгалар ховар эвес. Чижээ, «Барлык» совхозка суг чаштырар «ДДА-100» маркалыг 9 машинаның үжү үрелген, чүгле алдызы ажылдап турган.

Ажыл-агыйлар суггаттыг черлерни бүрүү-биле суггарып ажыглаан турзун дээш Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу болдунар чүүлдерни кылып турар. Кол бугалар болгаш ажыл-агыйның иштики суггарылга четкилери үргүлчү суглуг турган. Бугаларның техниктиг байдалын хүн бүрү контрольдаарын база боттандырып турар. Бо чылдың часкы үезинде суггарылга четкилериниң эргелелиниң болгаш ажыл-агыйларның боттарының күжү-биле ажыл-агыйларның иштики база ажыл-агыйлар аразының суггарылга четкилерин септеп кылган. Ынчангаш часкы-даа, чайгы-даа үеде суггарып болур черлерни суггарарының болдунар аргазы бар турган.

Чайгы суггарылга доозулган соонда, республикага суггат оон-биле төне бербес. Ажыл-агыйлар 1975 чылдың дүжүүнге күскү үеде 12 мун гектар черни суггарып алыр ужурлуг.

Хөрзүнге ол-шыктың курлавырларын тургузарының база бир таарымчалыг аргаларының бирээзи болза кышкы үеде черни булукталдырары болур. Бо ажылды ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Дөн-Терезин», «Хемчик» совхозтарда эки ажыглап турар. Чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга бо ажылдың ажыктыын билип тура-ла, сөөлгү чылларда ынаар кичээнгейни кошкатканын айтыр херек.

Республиканың 62,1 мун гектар тарылга шөлүүнүн 25,4 мунун суггарылга бугаларының бичизинден чылда чангыс удаа суггарып, а чамдык чылларда оларны бизин четче суггарып шыдавайн турар. Моон ужурунда республиканың тарылга шөлдеринге ол-шык чедишпейн турар.

Амгы үеде республиканың колхоз, совхозтарында 353 черде кудуктар бар. Оон үштүн ийи кезин капитал септелгеге кирер ужурлуг. Оларның суг хүлээп алыр кезээн болгаш суг көдүртүр херексел-дериниң (насостарның, лебедкаларның) септелгезин «Тыва суг тудуг» трестин тудуг-монтаж эргелели кылыр, а ажыл-агыйлар септелге кылдырары-биле чогуур үезинде чагыг киирбейн турар.

Тудуг-монтаж эргелелиниң септекчи бригадалары колдуунда I болгаш IV кварталдарда ажылдап турар, а II, III кварталдарда септелге ажылдарының чогун барымдаалааш, оларны чаа кудуктар казарынче азы өске-даа организацияларже ажылдадып чорудуп турар.

Электростанциялар, УД-2 деп шимчедикчилер дээн ышкаш ховар келир херексел-дерни ажыл-агыйлар каскан кудуктардан адырган, өскээр ажыглаар таварылгалар бар. Оон үржүүндан ол кудуктар ажылдавайн турар, а тудуг-монтаж эргелели септелге кылырынга ол херексел-дерни бербес.

Мелиорация ажылдарын чогумчалыг чорудары — тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларындан бедик дүжүт алырының, чер болгаш мал ажылының продукту-ларын бүдүрериниң көвүдедириниң эң дээре аргазы болур.

Т. СУРГУТАНОВА.

Кол суггарылга системазының эргелелиниң суг ажыглал киллизиниң начальниги.

ХОЙЖУ МАСКЫР-ООЛ

ВЛКСМ-ниң XVII съездизиниң делегады, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниниң эдилекчизи Дукар-оол Маскыр-оол тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын күүседир база Совет Тыванын 30 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш эрткен айларда кызымак ажылдаан.

Аныяк хойжу чаш хураганнарны менди доруктурар, дүк кыргын алыр планын күүседир дээш чогуур хемчеглерни боттандырып келген. Хоюнун одар, чемгерилгезин, суггадын шын таарыштырып, ажаалдазын улам экижидип, бодундан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерин кылган. Оон түннелинде багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Маскыр-оол бо чылдың эрткен сес айларында төрүүр чүс баш хойга онааштыр 102 хураганны доруктурун өстүрген. Ол планда көрдүнгениниң ашкан. Дүк кыргын алыр даалгазын база күүсеткен.

Хойну кыштан хүр ажырары—хөй продукцияны алырының үндезини деп чүвени малчын эки билир. Ынчангаш кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткелди чылдын-на баш бурунгаар, чорудул келген. Кыштаанда кажаанын хөрженин чазыр хооргаш, септелгезин кылып дооскан. Бодунун күжү-биле 8 тонна сигенни кезип алган.

Аныяк малчынның күш-ажылчы чедиишкиннеринде оон кадайы Тадар Үндүрейниң киирип турар үлүү биче эвес. Ылаңгыя ол чаш хураганнарны ажаап өстүрериңе мергежилдиг кижи.

Дукар-оол Маскыр-оол ниитиниң малынын баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер дээш шудургу ажылдавышаан, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар төлептиг кижилериң бирээзи. Совхозтуң коммунистери мурнакчы малчынны СЭКП кежигүнүнге бир үн-биле хүлээп алган.

Ол шиитпирни партия райкомунуң бюрозу чоокта чаа бадылаан.

Ленинни партияның хүрээлеңинге Маскыр-оол киирип алгаш, моон соңгаар улам эки ажылдаарын хүлээнген.

Х. ТААН-ООЛ.

Улуг-Хем район, «Найырал» совхоз.

БЕРГЕГЕ ДАДЫККАН КАДАРЧЫ

Биче-кыс аал артында дөң кырынга үне халдып кээрге, хою бо чораан. Ыраваан боорга, оон өөрээни аажок. Хой кодандан үнген уу-биле маңнашкан болза, ажааттынмаан тарааже кире берип болур турган. А ынаар кирерге, оларның амдажааны ол: үргүлчүүле олче чүткүүр апаар.

Кадарчы аъдын оъткарып кааш, хоюн хайгаарап, ынай-бээр көрүп орган. Күстүн тыныжы илдеп апарган: серини аажок, Таңды-Уула кырында хар-даа көстүр. Ынчалзадаа кажаа-хораа септеттинген, сиген-ширбиш белеткеттинген. А кыш дөмей-ле берге болгай.

Биче-кыстың өг-бүлезиниң өзи шагда-ла чок апарган. Ынчалза-даа ол ажыг-шүүгүгге алыскаш, ажыл-ижин уттувутпаан, харын ажы-төлүн азыраар, ниитилелге ажыктыг болур дээш улам шудургу ажылдап чораан. Ол дөрт уругну өстүрүп ап шыдаан. Улуг уруу Надя ам көдээ ажыл-агый техникумунуң ийиги курузунда. Мал эмчизи болурун шиитпирлээн. Оон бичизи— Коля мырынай чоокта чаа механизатор апарган: өг-бүлеге дуза чедире бергени ол. Нина тос класста, а Саша — беште. Оларның кайызыдаа күш-ажылга болгаш өөредилгеге кызымак.

1964 чылда, Совет Тыванын 20 чыл оюнда, моол өннүктер совхозка өг белекке берген. Совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы ол өгну хой ажылынга үр болган мурнакчы малчынга бээрин шиитпирлээн. Ынчангаш ону Монгуш Танмаевна Биче-кыска берген. Тыва малчын чурттап орган ол моол өгге кирип, оон делгемин, кылганының шеверин болгаш чаражын магададым. Ийи күрүненин найыралынга, бот-бодунга дузалажып, деткижип турарынга база чоргазрланып ордум.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Монгуш Танмаевна Тандыда Салчак Тока аттыг совхозка хөй чылда хой малдап келген. Оон эрес-шудургу ажылын Октябрь Революциязы орден, Ленинчи юбилей медалы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижин болгаш өскедаа шаңналдар херечилеп турар болду. Мурнакчы малчын тодарадыкчы чылда база кылымак ажылдаан. Ол төрүүр чүс хойга онааштыр 117 хураганны доруктурун алган болгаш хой бүрүзүнден 4,1 килограмм дүктү кыргаан. Бо дээрге, оон социалистиг хүлээлгезинден оранчок ажыл турар көргүзүглер-дир.

Хоочун малчын бодунуң хоюндан 698 хураганны үскеш, дузалакчы кадарчызы Маны-Хая Бүрзүн-оолга хүлээдип берген. Ам коданда 609 хой арткан. Ону чааскаан кадарын турар.

— Совхоз директору болгаш бистин тускай эртемниглеривис менээ дузалакчы кадарчы тып бээр болган улус. Кыштан бээр бир кижи келир боор, амдыызында чааскаан четтигип тур мен—деп, ол чугаалап олурар.

1973 чылда Биче-кыс төрүүр чүс хойга онааштыр 120 хураганны доруктурун, хой бүрүзүнден 4 килограмм дүк кыргын алган. Ынчан совхозтун дирекциязы өртектиг шаннал-биле кады «Урал» мотоциклди ээлчег чок садын алырынды документизин берген. Ам Монгуш Танмаевна ыракузак чорук кылырда «Уралын» мунуптар.

... Кулузун дагларының Өвүр талазы совхоз төвүнче угланган. Биче-кыстың кыштаа ыда. Оон бараанны чогум көзүлбес-даа болза, бодунуң ынаар көрүү бергенин малчын эскербээн. Оон сагыш-сеткили ында барган: «Кыштаамда бажыным, кажааларым кандыг байдалдыг тур ирги? Чайын септеп каан соонда, барып көрбээн мен. Надя, Нина суг-ларның бирээзи келирге, хойну кадартып казаш, четкеш кээр-дир».

Хой коданче угланкан. Бир хүннүң эрткени ол. Ынчалзадаа чымыш ол хүн-биле деңге эрте бербээн: чаңгыс өгге, чаңгыс кадарчыга дүннү эрттирери база-ла берге. А хоочун малчын Монгуш Танмаевна Биче-кыс ол бүгүге чаңчыккан, ниитиниң хөрээ дээш бодунуң күжүн-даа, үйгу-дыжын-даа харамнанмас апарган.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

АЖЫЛ ШУУДААН

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинат моон мурнунда үш эзлчеглиг ажылдап турган. Ынчан ылаңгыя комбинаттың хептээр цегинге үш эзлчегде үш аңгы бригада ажылдаар, бир бригаданың шала белеткеп каан хевинге бетон хоюдугну өскези кудуп четтикпес, боттары удур өске хеп кудуп алыр, ол чорук ажылга шаптыктыг болуп келген. Ам ийи эзлчегже шилчээн соонда ындыг шаптык чок, баштайгызы дараазында ажылдаар ол-ла бригадада өөрүнге кудар хепти белеткеп каар болу берген.

Амгы үеде комбинатта дөртку шуудулга шугуму ажылдап эгелээн. Ында дөрт бригада аразында чарыштыг. Оларның мурнуку олдуруунда ийиги шуудулга шугумунуң Григорий Мухитинге удурткан бригадазы мурнап турар. Хүнде-ле ол ийиги бригаданың кежигүннери 50 кубометр бетон кылыглар кудар нормазын 55—60 кубометр кылдыр күүседип келген.

Хептекчилер В. Огурцова, В. Казанцева, А. Оюн, крановщиктер: Н. Соколова, Т. Надеева, каңнакчылар: В. Бочурин, Л. Оюн олар эш-өөрүнге үлегерлиг болуп, мурнакчыларга санадып турар.

Ч. ЧОРБАА,
комбинатта каңнакчы.

ХЕМЧЕГ АЛГАН

Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң үнүүшкүнүнүт хуралы «Улуг-Хая» совхозтуң Бай-Дагның хову бригадазының төвүнге болуп эрткен. Аңаа мал чемнерин белеткеп турарының байдалын чугаалашкан.

Улусчу контролёрлар салбырда мал чемниң белеткелинин чоруп турарын хынап көргеш, шыңгыы четпестер барын илереткен. Кадыр-биле кезип ап болур черлериң сигени артып калган, ову кезип алырын организастаар хемчеглерни албаан 50 тонна будукбүрүнү белеткээр тургаш, чүгле үш тоннаны кылган. 50 гектар черде кезип аан сиген харыысалга чок чоруктуң уржуундан ирээн. Сигенчилериң ортузунда социалистиг чарышты кошкак организастаары, күш-ажылдың сагылга-чуруму багай.

Ниитиниң малынга чемнер белеткелиниң үезинде ажылышти багай организастап, боттуг хемчеглер албаны дээш Арыг-Бажы салбырының эргелекчизи А. Дугаржыпка, хову бригадазының бригадири Б. Бора-Тараага шыңгыы хемчег хүлээдип, чартык айның ажыл толевирин кайызындаа тыртарын шиитпирлээн.

Д. АРАКЧАА.

Д О О С К А Н

УЛУГ-ХЕМ. «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбыры бо чылын 4000 баш хойну тарып боозадылгаа киирер планныг. Бо чүгула кампаниядаа белеткелди салбырның удуртукчулары организастыг дооскаш, тарып боозадылга пунктуларының септелгезин эки шынарлыг чоруткан.

Салбыр бо хүннерде ийи пунктуга 4505 баш хойну тарып боозадыр ажылды дооскан.

Тарып боозадылгаа киирер хойлуг коданнарны баш удур белеткеп, пунктулар чоогунче хондуруп алганы—бо ажылды кыска хуусаада доозарынга өөгүм болган.

Бүдүрүкчү кошкарларны чемгерери-биле комбикорм, силос, сулаа дээш өске-даа ченнер-биле салбырны хандырганы эки.

С. СОТНАМ.

АЖЫЛЧЫН

Эртен эрте механизация эргелелинге чеде бээрге, шимээннии-ле аажок, Ынчалза-даа 30 минута хире болганда, демги ыыт-шимээн-даа чидер, улустун кылыр ажылдарын хуваагаш, тарады каптар. Бульдозерлер болгаш автокраннар даргырадып алгаш ырады чоруптар.

Таптыг-ла шак ындыг шимээн намдаан ейну ажыглап алгаш, участок техники А. К. Помазкинага кылаштап чеде бергеш, Кызыл хоорай Совединиң депутады Владимир Александрович Семеновтун кайда ажылдап турарын билип алган мен. Помазкинä-биле оруувус база аайлажы берген, ол орук дургаар Семеновтун дугайында менээ хейну чугаалап берди. Кады ажылдаа-ла 11 чыл болдувус дей-дир, ол үеним дургузунда ооң дугайында чүгле эки дирткеннип дыннап келдим, а Семеновтар ам бисте беш чеде бердилер деп, дыннатты.

— Оларның шуптузу бульдозеристер болдур ийин —деп, Анна Карповна чугаазын уламчылаан.—Бирээзи мырынай чоокта чаа шериг албанындан халажып келген болгаш база-ла бисте ажылдай берген. Владимир Александрович болу бо чоруп тур — дээш тулугжуларын шеверлекчилерге дужаап берипкен профилакторий бажынынче айытты. Ону долгандыр тротуар турар черни бульдозер-биле дескилээн тракторист Семенов ол болган.

— Шала далашпас болзунарза хоржок, Семенов ам дөртку микрорайонче чоруптар, бо черин удавас доозар кижи—деп, Помазкина чугаалады.

Бедик дурт-сынныг кижи мени уткып алды. Чугаалажыр чайым-даа чок ийин, кандыг херектиг силер дээр аянныг болду. Чораан чоруум, кайын келгеним чугаалап бээримге, кижим туражок:

— Мээң дугайымда чүну бижиир боор. Улус-биле бир домей ылгал чок ажылдап турар, бо-ла мен—дей-дир. Далаш кадында шала чоруп турар кижиден чүну айтырар аайы база тывылбас. Тудушкан объектилерин айтырдым.

— Кызыл хоорайда сөолгү 12 чыл хиреде туттунуп келгилээн тудугларның барык шуптузунга киришкен мен — диди. Ооң ынай чугаа база шуудаваан. Болүүн ажылчын мээң салган айтырыым бүрүзүнге ол хевирлиг кыска харыылар бергилээн. Бистин ужуражыышкынывыс ооң-биле уламчылаар арга чок болу берген: Семеновтун дескилеп доозушкан черинге грейдер чедип келген, а ону ол объектиден өске бирээзинче дүрген кыйгыртып алгаш барган.

Ооң дугайында демги-ле Анна Карповнадан айтырып билип алыр аргалыг болган мен.

— Кайгамчык ажылгыр алышкылар. Ылангыя Владимир Александрович. Ол дагдынган ажылынга кедергей харыысалгалыг. Ооң кылып каан ажылын катап, азы чедир кылыр дээр ужур турбаан. Кызымаккай күш-ажылы дээш эрткен чылын Бүгү-авиледдің социалистиг чарыжының тиилекчизиниң хорек демдээн алганнарын бирээзи ол. Чоокта чаа механизация эргелелинин Хүндүлел депторинге киир бижиткен болгаш Тудугжулар хүнүнде ооң портредин «Красноярск-тудуг механизация» трестиң Хүндүлел самбыразында аскан болгай.

В. А. Семенов бодунун бульдозерист өөрү Михаил Семашенко, Геннадий Ковалев оларнын-биле аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Эрткен айларда үргүлчү-ле ол өөрүн ажып келген. Коммунист, бөдүүн ажылчын Владимир Семенов бодунун депутат хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

Ю. ЕГОШИН.

Сентябрь 25—Мозамбиктиң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү

ЧАА АМЫДЫРАЛДЫҢ ЭГЕЗИ

ФРЕЛИМО-нуң үндезилекчизи болгаш баштайгы даргазы Эдуардо Мондлане 1964 чылдың сентябрь 25-те колониалдыг дарлалдан хосталыры дээш чепсектиг демисел чорудуп эгелээринче Мозамбиктиң улузун кыйгырган. Патриоттарның чепсектиг баштайгы өтрядтары тургустунган. Олар хүннүн-не улам быжыгып, дуржулгалыг болурун чедип ап, оларның кижи саны кевүдеп келген.

Мозамбиктиң, Гвинея-Бисаунун, Анголаның патриоттарының согуушкуннарынга, Португалияның бодунда-даа фашизмге удур калбак улус массаларының демиселиниң салдары-биле Португалияның колбина империязы буступ эгелээн. Лиссабонга фашистиг диктатураны дүжүргени болган эрге-чагырганы демократтыг күштериң эзлеп алганы Португалияның Африкада эжелел черлеринге колония өзу-чурумун уузткаарын дүргедеткен. Гвинея-Бисаунун соонда Мозамбикке база колониализм буурап дүшкен. Португалия биле ФРЕЛИМО-нуң төлээлекчилериниң аразында Лусакага сентябрь 7-де болган чугаалажыышкыннарының соонда дайылдажырын соксадыр болгаш ФРЕЛИМО-нуң төлээлекчилеринге баштаткан түр чазакка эрге-чагырганы хүлээдип бээр дугайында дугуржулга чарган. Ам ындыг чазак тургустунган болгаш хүлээлгезин күүседип эгелей берген. Анаа ФРЕЛИМО-нуң алды төлээлекчизи болгаш Португалияның шериг эрге-чагыргазының үш төлээлекчизи бактаан кирген. Лусака дугуржулгазынга дүүштүр түр чазак келир чыдың июньда хамааржылга чок догуннаар эргени Мозамбикке бүрүү-биле тыпсырынга таарымчалыг белеткелди тургузар ужурлуг. Ук чазак сөөк-язы ылгаар дорамчылал турбас, чаа Мозамбикти тургузарынга дем каттыштырып ажылдаарынче бүгү хамаатыларны кыйгырган.

Мозамбик улус хамаарышпас догуннаар күрүнезин тургузуп эгелээн. Ону ооң чедип алырынга социалистиг чурттарның, Португалияның демократтыг күштериниң, Африканың хамааржылга чок болгаш өске-даа күрүнелериниң деткимче бээри хандыртынган.

Мозамбикте ак кештиг чурттакчылар ооң колониалдыг дарлалдан хосталырын шаптыктаар ораалдажыышкынларны кылып, колониалдыг өзу-чурумнуң талалакчылары чепсээн салбайн, ооң уламындан ында байдал нарыыдап турар. Мозамбикте реаксылыг күштерни Мурнуу-Африка Республиканын, Родезияның сөөк-язы ылгаар идегеттери, империалистиг күрүнелер деткип турар деп чүвени барымдаалаза чогуур.

Берге болгаш нарын хейхей айтырыларга таваржып турар-даа бол, мозамбик улус бодунун күүнүге бүрүн бүзүрелдиг. Ооң колониалдыг дарлалга 500 чыл дургузунда базындырып келгени эртип, хамаарышпас чаа Мозамбик күрүне, ооң миллион-миллион ажыл-ишчилериниң чаагай амыдыралдыг чурттаар перспективалары тургустунуп келген.

Мозамбик хоорайларның кудумчуларында бо хүннерде Мозамбикти хосталаар фронтунун (ФРЕЛИМО) кара-сарыногаан өөнүг туктары киискин турар. Чон улустун чепсектиг күштериниң дайынчыларын, ФРЕЛИМО-нуң төлээлекчилерин өөрүп уткып, түр чазактың тургустунганы болгаш португал колонизаторларга удур чепсектиг демисел эгелээнинин 10 чыл ою — чугула ийи болуушкунну демдеглеп турар.

В. СКВОРЦОВ.
(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ ХҮННЕРДЕ

Кол Ассамблеяда

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). ККО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязы чугаалажыр 110 айтырыын ийи ниити хуралга бадылап, оларны чугаалажырын ажылчын комитеттерге хуваагаш, белетиел ажылын дооскан.

Палестина дугайы, Чоокну Чөөн үүкте байдал болгаш Кипр айтырыы чижектиг айтырыгларның чугулазын, далаштыг чугаалажыр ужурлуун бөрымдаалааш, оларны шуут ниити хуралдарга чугаалажыр деп шиитпир үндүрген.

«Делегейниң айыыл чок, кижилерниң чаагай чоруун, кадыын хандырарының эрге-ажыктарынга таарышпас, дайынзыран сорулгалыы-биле агаар-бойдус байдэлынга салдар чедирерин хоруур дугайында» чаңгыс эп-сеткилдии-биле үүлдүг деп үнелеткен совет саналы тайбыңны быжыглаарының болгаш чепсегленишкинни дүжүреринің айтырыын шиитпирлээри-биле эң сырый холбаалыг, ынчангаш ук айтырыгны политиктиг айтырыгларның, айыыл чок чорук айтырыгларының бир дугаар комитединге чугаалажыр.

Кол шуулганның киржикчилери дүшкүүрлүг байдалды чаварылдырарын шаптыктаксан турар күштер-биле демисежир апаар деп чүве ажылдың баштайгы үе-чадазында-ла билдине берген. Чижээ, Израильдің делегациязы Палестина дугайында айтырыгны чугаалажыр айтырыглар санындан казыырын чедип алыксааш, чугаалажыр айтырыгларны дугуржурун араб чурттарга, ылаңгыя Палестинаның араб улузунга удур нүүлдүг балдырлаашкыннар ылыырынга ажыглаан. Израиль делегация бүрүү-биле чектедип, ойтур шаптырган.

Кипр айтырыын чугаалажырынга удурланганнар база бар болган. Он айтырыгны чүгле Айыыл чок чорук Чөвүлелинге чугаалажыры-биле кызыгаарланыр деп оларның санаалаанын делегаттар мырыңай херекке албаан.

Пекинниң төлээлекчизи бодунуң чугаазын антисоветчи нүүлдээшкиннер кылырынга, «ийи кедергей дүржок күрүне» дээр ийикле Кол Ассамблеяның киржикчилеринге шагда-ла бужурганчыг апарган өске-даа нүүлдээшкиннер чулчуруурунга ажыглаан.

Сентябрь 3-те, понедельникте, ККО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязынга ниити чугаалажылга эгелээн.

А. БАРАНОВ,
Ю. РОМАНЦОВ.

ВЬЕТНАМ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. ВДР-ниң хемчээл талазы-биле ийиги черде Хайфон хоорайы дайын үезинде американнарның бомбалаашкынындан дыка үрелген. Амгы үеде ол хоорайны катап тудуп турар. Ында амгы үенің чурттталга бажыңнарының кварталдары немежип турар. Административтиг бажыңнарны, универсадыларны тудуп, бузулган бүдүрүлгелерни катап тургузуп турар.

ЧУРУКТА: Хайфоннуң кварталдарының бирээзинде эптээр демир-бетон кезектерден бажыңнарны мылып турары.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

ТУРАСКААЛДЫГ ХҮН

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның тараачыннары боттарының тургузукчу хуралының 16 чыл ою байырлап демдеглээн. Ук хурал Ориенте можунун тура халыышкын киржикчилери хостаан районнарынга болган. Ол болуушкунга турасказтан хуралдар, съездизинин киржикчилери-биле ужуражыышкыннар биче чер ээлериниң национал ассоциациязының инициативазын ёзугаар бүгү чуртка эрткен. Соледад-Майери деп черге 1958 чылдың сентябрь 21-де тараачыннар съездизи эрткен. Анаа ам улуг митинг болган.

Ол съезд Кубаның тура халыышкын шимчээшкининиң кедээ ажыл-агый программазын чарлаан, хосталга шимчээшкининге тараачын массаларның идепкейлиг киржиринге, ажылчын аңгы биле тараачын чонунун эвилелин быжыглаарынга дуза чедиргеи.

Кубаның ол ассоциацияда эвиледешкен үүс-үүс муң тараачыннары оларга күрүнеиң халас ажыглаар кылыр берген черлеринде ажылдап, чуртта турар. Чурт оларга бүгү талалыг дузаламчы берип: чээлилер, машиналар берип, оларның продукциязын доктааткан өртектер ёзугаар садып ап турар.

Кубаның чонунун революция мурнунда эң хожуданган кижилери чораан тараачыннарның амыдырал деңнели чыдын-на улам бедип турар апарган. Кубаның тараачыннары чаа ниитилел тургузарынга идепкейлиг киржип, партиянын болгаш чазактың сагын салыышкынын ажылижи-биле харыылап турар.

БОЙДУС ХАЛАВЫ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Эрткен неделяда Төп Американың Гондурас Республиказын бойдус айыылы—улуг «Фифи» шуурган таварып эрткен. Ук шуурган ол чуртка шынап-ла халаптыг болган. Чижеглей алган түңнелдерни ёзугаар алырга, шакта 200 километр эртеринге чедип турган, күштүг шуурган хадаанының болгаш улуг чаастар чайыктаанының түңнелинде 10 муң хире кижи олген. Он-он муң кижилер чурттаар оран-савазын оскунган, ооң уламындан таварышкан материалдыг когарал 900 миллион доллар түңнүг болган. Чурттун аңгы-аңгы девискээрлериндеи медээлер келген хире-чергези-биле ол түң база улам улгадып турар.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазы делегейде делгеренгей калбарган. Кижи төрелгетениң ол шимчээшкининге Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар эң идепкейлиг киржип турар деп, Чилиниң Компартиязының ТК-зының кежигүнү сенатор Алехандро Торо «Тиедоонтаа» деп фин солунга интервью бергеш медеглээн. Хоругдалга тура, кайгамчык маадырлыың болгаш быжыг туруштуун көргүскен. Чилиниң Компартиязының Чингине секретары Луис Корваланның амы-тынынга айыыл таваржыр дей берген деп, ол демдеглээн. Эп-сеткил каттыштырылгазының делегей шимчээшкини хунтаның кара-бажыңнарында хинчек көрүп турар Луис Корваланны болгаш өске-даа политиктиг хоругдатканнарны хостаары дээш компаниялы улам күштелдирер кол сорулгалыг деп, А. Торо айыткан. Делегейниң ангы-ангы булунларынга чили патриоттар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээнинин бадыкалдары телеграф дамчыштыр ол кыйгырыгны харыылаанзыг кээп турар.

ГАВАНА. Фашистиг хунтага удур чили улустун демиселиниң эп-сеткил каттыштырылгазының неделязы Кубаның бүгү можуларынга массалыг митингилер, хуралдар-биле доозулган, оларга чурттун чүс-чүс муң ажыл-ишчилери киришкен.

Кубалар Чилиниң патриоттарының шыныг хереэн ылаап деткип турарын медеглээн. Фашистиг үймээнчилерни шиитпирлиг буруу шапкаш, реакциялы күштерни ақы-дуима чили улустун черле тиилээринге ыак бүзүрелди илергейлээн.

МЕХИКО. Чилиге эргилде болган соонда кара-бажыныткан парламент кежигүннерин шериг хунтазының доп-дораан хостаарын негеп, Мексиканың конгрезинин депутаттар палатазы чаңгыс эп-сеткилдиг резолюция үндүрген. Мексиканың конгрези Чилиниң президентизи Сальвадор Альенденин тураскаалын хүндүткеп демдеглээн.

ВЕНА. Луис Корваланны, Клодомиро Алмейданы, Улусчу чаңгыс эп эвилелиниң өске-даа удуртукчуларын болгаш Чилиде политиктиг бүгү хоругдатканнарны доп-дораан хостаарын Чили-биле эп-сеткил каттыштырылгазының австри фронтузунун кыйгырыын ёзугаар Венага болган массалыг митингиниң киржикчилери негээн.

Чуртка күүлел, террориг соксадырын, хоойлу ёзугаар эрге-шелээни катап тургузаарын, демократтарны судтап кызагдаарын соксадырын Чилиниң эрге-чагырганындан шиитпирлиг негээринче Австрияның бүгү политиктиг партиялары, демократтыг организацияларын болгаш профэвилелдерин митингиге киришкеннерниң үндүрген резолюциязында кыйгырган.

Митингиге Сальвадор Альенденин кадайы Бусси де Альенде киришкен.

(СЭТА).

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

БЕЛГРАД. (СЭТА). Киприниң президентизи архиепископ Макариос биле ЮСФР-ниң президентизи И. Броз Титонуң ужуражыышкыны Белградка болган. ТАНЮГ агентилел ооң түңнелдерин дыңнаткаш, «Кипр кризизиниң тыптып келген чылдагааннарының дугайында талаларның чаңгыс аай бодалдынын» демдеглээн.

Архиепископ Макариос Кипрде болуушкуннарның өскүн турарын тодаргайлап тайылырлаан. Кипр күрүнеиң хоойлу ёзугаар президентизин дүжүрер болгаш ол күрүнеиң хамаарышпас чоруун узуткаар ораалдажыышкыннарның түңнелинде тыптып келген кризис реаксылыг күштерниң ниити шавар халдаашкынының үүгле бир кезин бооп турар деп, И. Броз Тито демдеглээн дээрзин дыңнадыгда чугаалаан.

Киприн хамыктың мурнунда даштыкы чурттарның бүгү шериглерин үндүрери ол ортулуктун айтырыын шиитпирээринге эргежок чугула болгаш үүгле Кипр күрүнеиң бүрүн хамаарышпас чоруун, хосталгазын хүндүлеп, хандырган турда чептүг шиитпир үндүрер арга бар болган турун болур деп чүве демдеглеттингеи.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕ

БУДАПЕШТ. Калбак хергелел бараанларының күскү делегей ярмарказы Будапештиге хагдынган. Совет бүдүрүлге черлери Будапешт ярмарказынга 700 хире аныы продукциязын делгеп көргүскен.

ПАРИЖ. Франциядың хереэженнер эвилели, Демократтыг хереэженнер ассоциациязы, Тайбын болгаш хосталга дээш делегейнин хереэженнер лигазы, Франциядың хөй-нинти ажылдакчылары хөй-хөй хереэженнер-биле кады ооң хереэженнеринин он ийи организациязы делегейнин 1975 чылда эртер хереэженнер чылынын үезинде чорудар ажылдарның чаңгыс аай программазын төдевилээн.

БОННА. ГФР-ниң орук-тарынга болгаш автострадаларынга үүгле июль дургузунда безин автомобиль халаштары, озал-ондактар болганының түңнелинде 1163 кижи өлген. 39157 кижи балыглаткан.

НИКОЗИЯ. Кипрниң Ларнака хоорайынга хөй кижилиг митинг болган. Ооң киржикчилери кипр улуска берге үеде анаа Совет Эвилелиниң ачы-дуза чедиргениге өөрүп четтиргенин илергейлээн. Кипрниң улузун Совет Эвилелиниң деткип келгениге өөрүп четтиргенин кипржилер илергейлеп тур деп, хоорайның мэри А. Франсис чугаалаан.

ДЕЛИ. Индияның чазаа минералдыг чемишчидилге бүдүрер ийи улуг завод тудар деп шиитпир үндүрген.

ДАМАСК. Сирия Араб Республиканың кедээ ажыл-агый министерствозу израиль ажелдеп хосталаан Голан кожагарларының девискээринге дөрт малчын кооператив турары телевилээн. Чаа кооперативтерниң ажыл-агыйының турумчуур шолу 500 муң хире донум (1 донум—910 дөрбелчин метр).

Ол кооперативтерни тургузары телевилээн. Чаа кооперативтерниң ажыл-агыйының турумчуур шолу 500 муң хире донум (1 донум—910 дөрбелчин метр).

ВАШИНГТОН. Америк хиптин чурттарынга баар алынчорук кылып чорup турар Японияның премьер-министри К. Танака-биле АКШ-тың президентизи Дж. Фордтун баштайгы ужуражыышкыны Вашингтонга болган.

Анаа болган беседага АКШ биле Японияның аразында харылзааларны, Азияда байдалды болгаш делегейниң өскедаа айтырыларын чугаалашкан деп, Ак бажыңның чарлап үндүрген медеглелинде айыткан. АКШ-тың президентизи Дж. Фордтун Токиога ноябрь 18-те баар дугайында дугуржулга чедип алдынган.

РИО-де-ЖАНЕЙРО. Минас-Жерайс штаттың Берилу хоорайы чурттуг, 26 харлыг бразил хереэжен Ирама Эстевис Роша бир оол болгаш үш уруг —дөрт уругну ийистеп бөжаан. Төрүттүнген уруглар биле иеним кадыы эки.

ЛАГОС. Нигерияга делегейнин база бир аэропортун тудар деп турар. Ону Лагостан 270 километр сонгу талада Илорин хоорайнын чоогунга тургузар. Ол аэропортту Нигерияның найысылалының делегей аэропортунун курлавыры болдурар. Нигериянын агаар орук-тарынга дажыглар чүүктери кеңүдээн. Ону сайгарып дажыглаарынга ол чаа аэропорт дуза чедирер.

(СЭТА).

МӨҢГЕДЕ ДИРИГ ӨӨРЕДИГ

(И. П. Павловтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чылынга)

«Бодумнуң күш-ле чедер шаам-биле кылыр чүүлдерим, доктаамал бодалым хамыктың мурнунда мээн Төрээн чуртумга, бистин орус эртемге бараан болур. Чогум ол дээрге эн улуг сорук киришкин болгаш долу сеткил ханыышкын-дыр». Бо одуруглар—Иван Петрович Павловтун 1934 чылдың октябрь айда ССРЭ-нин Эртемнер академиязынга чоруткан алдарлыг чагаазындан алган одуруглар-дыр. Ол Петербург университединин аудиторияларындан эгелээш, «делегейнин физиологтарының өгбезинге» чедир бодунун амыдыралының бүгү дургузунда эртемге чаа-чаа оруктарны ажыдар бодалдарын ынчаар илереткен.

Бо хүннерде бистин чурттун болгаш даштыкының-даа эртемденнери И. П. Павловтун төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чылын демдеглеп турар. Ону организмниң нарын чажыттарын дуглаан карангы-бүдүүлүк чорукту буза шапкан гениалдыг бойдус шинчээчизиниң юбилейи кылдыр эвес, харын-даа амгы үеним медицинаның болгаш биологиязының бүдүн-бүдүн алырларының тыптып, хөгжүүрүнүн чугула үе-чадазының алдарлыг эгези кылдыр демдеглеп эрттирип турар. Хан эргилиишкининиң биологиязының, чем хайылдырылгазының болгаш дээди нерви системазының физиологиязының талазы-биле бистин билиивис И. П. Павловтун ады болгаш ажыл-чоруулгазы-биле сырый холбаалыг. Ол шинчилел ажылдарының шуут чаа аргаларын тып тургускан. Оларның дузазы-биле организмнин ажыл-чорудулгазын долгандыр турар бойдус үүлдери-биле сырый холбаштыр көрүп тургаш, өөренип көөр аргалыг боп турар. Студент тургаш-ла ооң эң баштай кылган ажылдары дээш анаа университеттің алдын медалын тывыскан.

Ооң соонда, алдарлыг орус эмчи С. П. Боткининиң клиниказынга, шериг-медицина академиязынга, физиологтуг лабораториязга-даа И. П. Павловтун ажылдап турганының үезинде ооң барык-ла дуржулга бүрүзү, эртем ажылы бүрүзү-ле дораан-на делегейниң эртем-билиинин эн улуг чедиишкини болбушаан, бойдусту болгаш амыдыралдын үндезинин материалистиг өзу-биле билип көөрүн бадыткап турган.

Күстүн алдынначак болгаш янзы-бүрү өнүг бүрүлери-биле шыптынган шөлээн аллея-орукчуган Ленинградтан дазыр шөлдерлиг деп кырында суурже чоруткан хоорай чоогунун чазаглыг оруундан эгелээн. Ында, улуг эвес шөлде, эртемденге турасказт бар: Иван Петрович Павлов мырынай чаа доозулган дуржулганын дугайын ыак бодап олурган-даа ышкаш; ооң будунун чанында ооң эртем-шинчилел ажылдарынга шынчы өнүү болгаш дузалакчызы—дуржулга кылыр ыт чыдар.

Бистер И. П. Павловтун «рефлекстер найысылалы» деп алап турганы алдарлыг хоорайжыгаш — Колтушиге барган бис.

Колтушиге институтту тургусканы совет эртемнин төөгүзүнде эң алдарлыг арыннар-биле холбашкан. Анаа Павловтун эң улуг ужур-дузалыг эртем ажылдары кылдынган. В. И. Ленин кадыг-дошкун 1921 чылда Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң академик И. П. Павловка дузаламчы дугайында тускай шиитпириңе ат салгаш, анаа ооң бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга улуг ужур-дузалыг эң улуг ачы-хавыазын демдеглээн.

Бодунун лабораториязын тудар черни чурттун хайызындан-даа шилип алырын эртемденге сүмелээн турган. Ол Колтушини шилип алгаш, келир үенин лаборатория корпустарын болгаш чурттталга бажыннарын төлевилеп кылырынга боду киришкен.

Академиктин мөчээнинин соонда эрткен үжен ажыг чылдар иштинде ооң туткан сууру — Колтуши ёзулуг эртем хоорайы апарган. Ында туттунган алдан ажыг бажыңнарда лабораторияларның чаа-чаа корпустары, кедээ ажыл-агыйның дириг амытыннарының физиологиязын шинчилээр бааза, эң болбаазын электроннуг болгаш саналга кылырының дериг-херектелдерин тургускан.

Амгы үеде ССРЭ-нин Эртемнер академиязының И. П. Павлов аттыг физиология институту—чаңгыс аай организм ышкаш эртем төөү апарган. Ооң дөртен ажыг улуг лабораторияларында болгаш бөлүктеринде үш үүс хире эртем ажылдакчылары ажылдап турар. Олар үүгле дүрүм ёзугаар физиологтуг болуушкуннарны билип алырының эвес, харын-даа амыдырал чорудулгаларын углап-башкарарының арга-мергежилдерин шингээдип алганнар—деп, институттун директору, Павловтун өөреникчилериниң бирээзи, академик В. Н. Черниговский чугаалап турар.

Төп нерви системазын шинчилээри, ооң иштики органнар-биле (үүрек, хан-дамыр системазы, чем хайылдырар органнар) харылдаазын өөренири, кижиниң амыдралында эң-не чугула физиологтуг системаларның ажылын тодарадыр дүрүм ёзугаар үүлдерни илередири дээрге, И. П. Павловтун өөредиин улам хөгжүдериниң кол-кол угланыышкыннары ол боп турарын академик В. Н. Черниговский чугаалаан.

Ындыг шинчилел ажылдары кижиниң кадыкшылы дээш демиселге үүгле эртем эвес, харын-даа практика-даа талазы-биле улуг ужур-дузалыг боп турарын академик онзалап демдеглээн.

Чижээдээрге, «медээлерни» хүлээп алырының, ону төп нерви системаларынче дамчыдарының болгаш оларны аңаа ажылдап кылырынга чедир болуушкуннарны шинчилээнинге үндезилээш, институттун ажылдакчылары, амгы үенин телевидениезинге, дамчыдылганын техниктиг системаларынга болгаш дыка ырак девискээрлерге үн сигналдарын дамчыдарынга ажыглаттынар үнелиг сүмелерни кылганнар.

Павловтун өөреникчизи академик Б. М. Быковтун болгаш ооң ажылдакчыларының иштики органнарның ажылынга төп нерви системазының дээди салбырларының салдарының дугайында ажылдары үүгле физиологиянын эвес, харын-даа амгы үенин материалистиг эртеминиң «алдын фондузунда» кирген. Физиологтуг эртемнин ол чаа ажыдыышкынының ачызында, чижээ, гипертониктиг болгаш язва-өөлгенниг аарыгларны, бүүректер аарыын эмнеп ап болур аргалыг апарган. Ол ышкаш үүрек инфаркты деп аарыгны шалыпкан аргабиле эмнээриниң хөй ажылдарын база кылган.

Иван Петрович Павлов мөчүүрүнүн бичии-ле мурнуу чарында чурттун эртемден аныяктарына кайгамчыктыг чагыгчагаазын арттырып каан.

«Бистин Төрээн чуртувус эртемденнерниң мурнунга улуг аргаларны ажыдып берип турар... Бистин Төрээн чуртувустун эртемге онаап турар улуг сорулгаларын херек кырында күүседири—аныяктарга-даа, бистерге-даа алдарның айтырыы боп турар»— деп, ол бижээн.

Улуг патриот-эртемденнин ол чагыглары совет эртемденнерни бөгүн-даа сорук киирип турар.

Н. КОНСТАНТИНОВ,
СЭТА-ның корр.

ЛЕНИНГРАД.

АЙЫЫЛ ТООВАС КИЖИЛЕР

Ленинградчы инженер-чогаадыкчы Александр Массарский холунда даады-ла кан билектээштиг чоруур. Ында оон фамилиязын болгаш ханының бөлүүн сиилбирлеп бижип каан. Бир эвес-аңаа доп-дораан эмчи дузаламчызы хереглеттинг берзе, оон билип ап болур. Ону айыыл-ондак базым бүрүзүнде маңап чыдар: бирде ону селеме-биле өттүр шынчар чазар, бирде миналыг шөл кежир маңнаарынче албадаар, бирде ол сыркара маң-биле халып орар аттан ацдарлыр. Массарскийниң немелде профессиязы — кинодублер (кино артизин солуур кижи), өскээр чугаалаарга, каскадер. Чүрттүп студиядарынга чээрби беш чыл дургузунда оон киржилгези-биле 75 фильмнерни тырттырган.

Конструкторнуң хынамчалыг чоруу болгаш самбо хүрештиң он муң аргаларын тергиин билири (Массарский күш-культура институдун база дооскан) ону кино тырттырар шөлдерге солуттунмас кижи болдурган. Ол артистиң ады көрүкчүлерге билдинмес, ынчалза-даа дайынныг, янзы-бүрү ужуралдарлыг фильмнерге оон оргазын, эгиннерин, холдарын, карак шокараңнаар өрү шураашкыннарын болгаш куду бадыышкыннарын улус каш-даа удаа көрген.

Каскадер деп кымыл? Үш дакпыр хүлээлгелиг кижи-дир. Бирээде, кинода овур-хевирни ылаш ойнаар, ийде, күүседикчи артистиң кылажын, холун чаярын, аажы-чаңын кара олчаан өттүнер, үште, айыыл-ондакты эртер.

Александр Массарский — айыыл-ондактыг күүселделерниң техниказын кайгамчык билир каскадер. Алексей Баталов, Иннокентий Смоктуновский, Донатас Банионис, Ефим Копелян суглар оон өреникчилери болуп тургулаан.

Артист дээрге дески кижи эвес-ле болгай, айыылдыг хире таварылгаларда ону кино тырттырар шөлче үндүрбейн баар үелер тургулаар. Ынчан артисти өске профессионал кижи солуур апаар. Ол «чуну-даа кылып билир»: чиңге демирни, цирк артизи дег, кыралаар, автомобильди, түлган чолаачы дег, чорудар, хаалларга, альпинист дег, халбактаныр... Айыыл-ондакты бодамчалыы-биле эртип шыдаар ындыг дидим кижилерниң санынга бо репортажтың маадыры кирип турар.

«Малиновкага куда» деп фильм бар ийик. Ында Грициан Таврический-биле сегиржип алыышкына артист Владимир Самойловтуң орнунга Массарский селеме чайын турган. «Куруг ховунуң ак хүну» деп кинога ону шхунахеме кырынга аргамчы-биле «бооп каар». Оон дораан-на ол экранга өске хептиг көстүп келгеш, дээрбечини сугже октаптар. Оон бичии болганда Массарский кара маң-биле халып орар аттан чайлып каар.

Баштайгы кезектери ам удавас экраннарже үнер ужуруг «Бүзээлел» деп фильмде ол чалбыыш шыпкан поездиден ушта халыыр. Массарскийниң үгле бодунуң билири куду шураар техниказы бар. Кемдээшкин чокка куду шураары —ураң үүл. Ындыг ураң үүлдү каскадерлер кымдан артык билир.

Васильев ортулукта «Самбист» деп чаа клуб тывылган. Бичии класстарның ооллары оон кол өзээ болуп турар. Аныяк спортчуларга шефтеп турар заводу чуртта эң улуг хүреш хевизин берген. Ол — ийи үүс дөрбелчин метр! Орта Массарский төлептиг салгалды —дөртен ажыг спорт мастерлерин өстүрген. Анаа республиканың алдарлыг тренери деп атты тывыскан.

«Айыылга алыспайн, айыылче барыр» билирин Массарский «Ленфильмде» бодунуң тургусканы каскадерлер школазының оолларынга өөредип турар. Ол болүктүң зидим ооллары-биле кады Александр Самойловичиин биеэ шагның бажыңының калыр сарапчалының кырынгада, сугже шураар бедигээшке-даа, аттар чарыштырар шолге-даа көрүп болур. Ол аңаа аныяктарны агаарга карак чивеш аразында уг тыварынга, кандыг-даа байдалда айыыл чок кылдыр куду шураарынга өөредип турар.

— Айыылдан айыыл өскеле болгай!— деп, каталтаарынга Массарский ынак.— Оранчок бедикке ойнаар цирк артизин көрүнер даан. Оон шимчээшкин бүрүзү миллиметрге чедир санаттынган болур. А кино артизин солуур кижиниң сорулгазы өске: машинадан ацдарлырда азы тамыже шураарда, көрүкчүлер оон шыннынга болгаш хепхенертен болганына чигзинмейн, сертинейнип орар кылдыр ойнаар херек.

Элдептиг чүве, каскадерлер эн берге эвес байдалларда айыылга таварышкылаар боорлар. Чижээ, эмдик черлик аттар-биле баш дескинер күүселделерни кылып чораан америк Билл Уильямс Нью-Мексиконың дагларынга алчиннинг чортун чораан өлүмүн тыпкан. Ондактыг таварылгаларның хөй нуруузу серемчилел оскунганыдан болуп турар, өскээр чугаалаарга, хамык бергелерни эрткеп соолунде таварышкылаар. Мен: «Айыылче чорутум» деп бодумга чугаалаттынарым билек, бүгү-ле шынганнарым чагыргадан үнмейн баар...

Африканың чылан эртпес шыргайларынга «Он ийиниң комитеди» деп фильмни тырттырып турда, Массарский боо-чепсектиг месилдежишкин сценазынга киришкен. Боо тог-ла дээн... Сиген аразынче донгая дүжүп бар чыда, ол карааның мурнунда халыырынга белеткеннип алган чыланны көрүп каан. Каскадер ону пистолединиң уну-биле ырадыр шывадапкан. «Көрдүмээн чүүлдү» баш удур көөрү база каскадернин хүлээлгезинге кирип турар.

Суг аданга чурук тырттырары — Массарскийниң база бир хандыкшылы. Оон шыйыглары-биле онза берге байдалларда чурук тырттар херекледи ам бүдүрүп турар.

— Чоокта чаа кино тырттырарынга күжүмну шенеп, «Дельфин» дээр тускай херексел-биле Кара далай дүвүнге аян-чорук кылдым—деп, Массарский чугаалап турар.—Ам «Ленфильмниң» «Баштайгы көрүштен-не ынакшыл» деп чаа кино-чуруунга хереглээри-биле Кара далайда дельфиннер тырттырып турар мен. Мени айыыл-ондактан ойлаксап чоруур деп бе? Чок. Чүгде оларны янзы-бүрү кылырын өөрлдажып турар мен.

О. СЕРДОБОЛЬСКИЙ,
В. ЧЕТКАРОВ,
СЭТА-ның корр.
ЛЕНИНГРАД.

НАНАЙ РАЙОНДА

ХАБАРОВСК КРАЙ. Бөгүнгү нанай өдээ суурлар чаа-чаа дгш бажыңнарлыг, школаларлыг, үлетпүр ажыл-ижи кылыр бүдүүлгелерлиг, амгы үениң, чаа ажылышчы мергежилдиг кижилерлиг. Нанайларның аразында башкылар, эмчилер, чуруукчулар, артистер бар. Нанай чогаалчы Григорий Ходжер «Калбак Амур» деп романтрилогия бижээш, РСФСР-ниң Горький аттыг Күрүне шаңналын алган. Нанай районда национал уран үүлдүк хоочун чаңчылдарын хумагалыг кадагалап турар. Ында национал угулза мастерлери, ыяш, тос чонар шевер чазаныкчылар чурттап турар.

ЧУРУКТА: улустуң уран үүлүнүң район көрүлдезиниң лауреады, Үстүү Нерген суурнуң бот-тывынгыр уран үүн коллективиниң аңчылар танцызын күүседип турары.

Ю. МУРАВИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

БҮРҮТКЕП ТУРАР

«Тиилелге» совхозта Куг черниң өөредилге комбинады 1974—1975 чылдарда өөренир күзелдиг ажылчын аныяктарның бүрүткелин эгелей берген. Комбинаттың башкылары Т. Хомушку, А. Шарылов болгаш өскелер-даа бригадалар төптеринге, сүт-бараан фермазынга, суур чонунуң ортузунга амгы үеде ортумак болгаш дзоди эртемниг специалистерниң ажыл-агыйларының кандыг-даа адырларында хөйү-биле негеттинип турарының дугайында лекция, беседалар-биле холбаан тайылбыр ажылдарын чорутканының түңнелинде, 120 хире кижи бижиткен. База ол ышкаш кожазында «Шамбалыг» совхозтан 61 кижи комбинатка өөренир күзелин илереткен.

— Мурнунда чылдарда 7—11 класстар турган болза, ам 6-дан 11 класстарга чедир өөреникчилер хүлээп алыр бис. Ниити школа программазындан аңгыда аныяктар трактористер болгаш чолаачылар курузун база доозар. Эрткен чылын бо курсту 69 кижи дооскан. Оларның чамдыктары ам совхозта трактористер, чолаачылар болуп ажылдап турарлар — деп, комбинаттың директору П. О. Хертек чугаалаан.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

ЯКУТИЯДАН ЧАГАА

ТЫВА ӨӨНҮКТЕРИМГЕ

Эрткен кыжын чүве. Калбак делгем Сибириниң болгаш Ыраккы Соңгу үүктүң бүгү булуңнарындан чаш янзы аймаксөөк кижилер Кемерово хоорайга чыглып келген бис. Аңаа профэвилел курстарынга үс ажыг кижи келген. Шупту-ла ажылчын комитединиң дарга-лары курска чыылган.

Кижи төлу чугаалажып таныжар дижирин, тыва өөрүмнүң чугаазындан сөөлүнде билип алган мен. Тыва улусту. Тыва АССР-ни дыңнаан боордан башка, карак-биле көрүп, чугаалажып көрбээн кижи мен. Эрткен курстар үезинде тыва-лар-биле кады өөренип, чурттап турдувус.

Бистиң чурттап турган комсервисти «Найыралдың өрээли» дижир чүве. Аңаа якут-даа, тыва-даа, бурят-даа, орус-даа кижилер турган. Тыва, якут азы бурят дылды бот-боттарывыс билчир эвес бис, ынчалза-даа бистиң улуг орус дыл каттыштырып, бот-боттарывысты биллиштирип турду.

Кады өөренип турган үевисте тус-тус республикаларывыс, ажыл-ажылар, чаңчылдар, үзулалдар дугайын хөй-ле чугаалажып келдивис. Мээң оңзагай сонуургаан чүүлүм — бистиң улустарның дылдарының, сөс-чугаазының төрелдешкек бооп турары. Ол ындыг болбайн канчаар, ук дылдар чаңгыс төрелдешкек дылдар ышкажыл.

Мээң-биле кады өөренип турган тыва өөнүктерим — Донгуд Салчакович Кагай-оол Бай-Тайга райондан, Тюлюш Балчыевич Бавуу Улуг-Хем райондан келген улус. Олар боттарының совхозтарының хөгжүлдезиниң дугайын бисте чугаалап турганнар. Бот-боттарывыстың чедишкиннеривиске өөрүп, сеткил хамар турдувус.

Совет Эвилелиниң хөй национал-дыг улуг өг-бүлезиниң составында бүгү-ле нациялар деңге хөгжүп, ааг-кежиктиг совет амыдыралды тургузып турар болгай. Аңаа кым-даа чоргаарланыр.

Тыва улус Совет Эвилелиниң составынга киргенден бээр 30 чыл аюн байырлаарын база өөнүктеримден дыңнаан мен. Улус баймралыңар уткуштур силерге изиг байырны чедирип, чаагай күзээшкиннерни бараалгаттывыс.

Николай САВВИНОВ.

Якут АССР-ниң Жиганск району.

ФРАНЦИЯГА БОЛГАШ ЧЕХОСЛОВАКИЯГА КЕРАМИКА

УЗБЕК ССР. Фергана областың Риштан районунуң уран-шеверлериниң кылыглары шаг-шаандан-на тура сурагжан. Эң ылаңгыя байыр-наадым үезинде плов хайындырар улуг сава дыка нептерээн.

Чоокта чаа Риштанның сиилбилге-керамика заводунга ындыг саваны кылырының чаа аргазын ажылдап тургускан.

Бо чылын ол завод ийи миллион хире кылыгларны бүдүрүп үндүрер. Оларның барык 20 муңун Франция болгаш Чехословакияже чорудар.

ЧУРУКТА: технолог Муазам Ташматова заводтуң продукциязын көргүзүп тур.

Г. Бойконуң фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

БООДАЛГА. Швейцарияда эгелээн боодалга талазы-биле делегей чемпионадында совет спортчулар чедишкиннинг киржип турар. Чемпионнуң алдын медальдарын москвачы Татьяна Ратникова (винтовка-биле 386 санны аткан), Ереванда келген Зинаида Симонян, москвачы Григорий Косых (пистолеттен боолаарынга дараалаштыр 388, 389 санны аткан) олар алган. Бистиң спортчуларывыс команда талазы-биле винтовкадан, пистолеттен база «Чүгүрер хаваа» деп кара боолаарынга эн эки түңнелди көргүскен.

ЧИИК АТЛЕТИКА. Чехословакияның спортчузу Хелена Фибингерова 21 метр 57 сантиметрге ядрону окташ, чаа делегей рекордун тургускан. Мюнхенге эрткен олимпиадаының чемпиону ленинградчы Надежда Чижованың чедишкинин ол 12 сантиметр эки-житкен.

ШЫДЫРАА. Колумбияның Медельин хоорайында эртип турар херээженнин шыдыраа талазы-биле олимпиздазында совет шыдыраачылар командазы баштайгы оюнга сес команданы шуптузун уткаш, түңнел оюнга киржир эргени чаалап алган. Совет команданың составында делегей чемпиону Нона Гаприндашвили, Нина Александрия, Ирина Левитина кирип турар.

Сочиде эгелээн Чигоринге тураскаатка шыдыраа маргылдаазының түңнелинге чедир дорт салыг арткан. Совет гроссмейстер Лев Полугаевский 8,5 санныг мурнап турар. Оон соңдан совет гроссмейстерлер Алексей Суэтин, Ратмир Холмонов чоруп орар. Олар баштайгызында бүдүн чартык сан четпес.

ШАШКИ. Орус шашкиге чурттүн чемпиону атты хереженнер ортузунга болган маргылдаага Минск чурттуг эмчи Людмила Ильина чедип алган.

ААР АТЛЕТИКА. Филиппиннерниң найысылалы Манилада эгелээн делегейниң аар атлетика чемпионадында 38 чурттан үс ажыг штангист киржип турар, ында Совет Эвилелиниң командазы база бар. Баштайгы ийи деңзи категориязында бистиң спортчуларывыс киришпээн. Эн чиик деңзиге ирап Мохамед Нассири чиик деңзиге болгар Атанас Киров бирги черлерни алган.

ТАБЛИЦАДА ӨСКЕРЛИИШКИННЕР

Футбол талазы-биле чурт чемпионадының эдлечелиг оюнунда элээн өскерилгелер болган. Мурнунда шылгарап турган «Торпедо», «Спартак» командалар ийилээ ЦСКА биле «Ниструга» уттурган. Москванын динамочулары бодунуң шөлүнге «Араратъ»-биле ойнаш, 2:3 кылдыр аалчыларга аштырган.

Өске маргылдааларның түңнели мындыг: «Динамо» (Киев) — «Карпаты» — 1:1, «Днепр» — «Черноморец» — 1:1, «Шахтер» — «Кайрат» — 5:2, «Зенит» — «Динамо» (Тбилиси)—1:2, «Заря»—«Пахтакор»—1:1.

А. НИКОЛАЕВ.
(СЭТА-ның корр.).

ДӨРТКУ САЛЫГ БАЗА ХАЙЫМ

Шыдырда тәлазы-биле делегейниң бирги чери дээш маргылдаага киржир шыдыраачыны тодарадыр Анатолий Карпов биле Виктор Корчнойнуң аразында түңнел оюнуң дөртку салыы 46-ты көште хайым болуп доозулган.

Сан 1:0 хевээр.

(СЭТА).

Суг дүвүнде эртинелер

ГАВАНА. Барык-ла 207 миллиард доллар деп шыдыг астрономия сан-чурагайы-биле эксперттер алдындан, моңгүнден кылган кылыгларны болгаш индей уран үүлүнүң оон-даа өске эртинелерни үнелеп турар, олар Мурнуу Американы испан конкистадорлар эжелеп алган үезиннен бээр далайлар болгаш океанвар дүвүнге чыдып келген. Испан эжелекчилериниң олчазы далайның олчазы болу бээр таварылгалар хаая эвес тургулаан.

Амгы үеде ол девискээрде далай археологиязы ажык-кончаа тывыжынче шилчип, американ хөренгитеннерге амгы техниктиг үндезин болуп турар. Оларның эргезинде — тускай дериттинген судиолар, батискафтар, экозондылар бар.

Чүгле Флоридада бешин далай дүвүнден олча-ажык тып турар 100 муң хире болүктер бар. Латин-америк парлалганың бижип турарын ёзутаар алырга, конкурентилериниң аразында ёзулуг «далай тулчушкуннары» бешин чамдыкта болгулап тургулаар.

Чижээ, Карибе далайга шалыпкын ажыл-чорудулганы «Мэрин эксплорейшн» компания кылган, элээн каш үс чылдар дургузуда аңаа интизи-биле 150 испан каравелл дүшкенин, оон иштинде «закиндирип чоруур банкыларының» биргээзи — «Инфанте» корабль барын ол компания тодаратган. Ол корабль 1733 чылда он тес судноан тургустунган флотилия-биле кады шуурган үезинде далай дүвүнге кирген.

Ажык-кончаа сүрүп турар ол археологтарның идепкейлиг чоруун боттарының эриктериниң чоогунда суг дүвүнде чыдар байлактарны дилеп тыварынга Латин Америка чурттарының хөй нуруузунуң чарыгдаар акша-хөренгизиниң чедишпези-биле тайылбырлаар апаар. Ынчангаш олар шоолуг эвес төлевир уужун американ эртинге дилекчилериннге хостуг хөделир эргени берип турарлар. Чижээ, «Мэрин эксплорейшн» компания диктатор Дювалье-биле кончуг ажыктыг керээ чарып алган, ол керээ Гаитиниң эриктеринге беш чыл дургузунда хостуг туразында ажылаар арганы берип турар. Далай дүвүнден ужулган эртинелериниң АКШ-ның банкыларында чыглып турарының археологтуг үнелиг тывыштарның американ музейлериниң коллекцияларын ковудедип келгениниң ужуруында.

(СЭТА).

АЛДЫ ХАРЛЫГ МААДЫР

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде дайынчыларның холунга өскен (полктуң оглу) уругларның кайызы эн бичии болгаш чазак шаңналынга четкен ийик? 142-ги гвардейжиадыгжы полктуң дайынчылары ындыгларның санынга Сережа Алешковту киирип турар.

1943 чылдың апрель 27-де полкка дивизия командири чедип келген. Тулчуушкунга шылгараан шеригдерни шаннаар дугайында дүжаалды чыскаал мурнунга ол боду номчаан:

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөмнээзиден «Дайынчы ачы-хавылазы дээш» деп медаль-биле Сергей Андреевич Алешковту шаннаар-дыр.

Кызыл шеригжи гимнастерказын толуг кур-биле авыышавый курженыпкан бичии оол чыскаал мурнунга үнүп келген. Оон хары алды.

Шеригдер ону шыргай аырга иштинден тып алганнар: часкаан аштап өлүр дей берген чыткап. Партизан аваалыбиле акызын пемцетрниң бооан каапканы болгаш оларның чурттап турган суурун өртөдипкени ооллуг чугаазыдан билдинген. Сережа шак ынчаар полктуң оглу болу берген. Дайынчылар ону эргелеп, сагыш салып турганнар. А ол боду база гвардейжи адын сыкпаан: боо боолап, ок дажыр, балыглаткан дайынчыларга дуаалажып, оларга аъшчем чедирип, кээшпезин ораап берип турган.

Бир-ле тулчуушкунга ол өзулуг маадырлыг чорукту кылган. Полк командири турган чер-бажың эжиинге бомба часты бергенин көрүп каан, ынаар ыдып-ла каан. Бомбалар болгаш снарядтар ооллуг ол-бо талазынга частып, октар сыгыржып турган. А Сережа эжикти дугландыр дүжүнкен ыяш, дашты чайладып, ында балыглаткан командирин уштуп алыр дээш кызып-ла турган. Ынчалза-даа бир чудук сыныын кодурүп чадап каан. Дораан халып чоруткаш, ооргунга чурган сапёрларны экелген...

Оон соонда каш хонганда алды харлыг оол боду база балыглаткан.

«Дайынчы ачы-хавыазы дээш» деп медальды алган соонда, армия командилакчызы Б. Н. Чуйков (ам Совет Эвилелиниң Маршалы) ооллга бичии хол боозу белекке берген.

Сережа дайын соонда Суворов училищезин киргеп. Чайгы шөлээзин үргулчу-ле демги-ле полк командири турган, оон соонда бодунуң адазы апаргаан полковник Михаил Данилович Воробьевтуунга эрттирер турган.

Сергей Андреевич Алешков ам Челябинск хоорайда юрист болуп ажылдап турар. Оон хары—37.

«Адрес—почта полевая» деп номдан.

Чалгынныг „аян-чорукчулар“

Урал артының орнитологтары Сибирь-биле кожа турар черлерден пеганкалар дээр куштарны тыпканнар. Оларның турум турар чери Кара далай чоогу болгаш Ортаакы Азия дээрзи биллиндир. Ол улуг хемчээлдиг куштар чылыг эгаарлыг черден Урал девискээринде келген кара чаңгыс амытаннар эвес боол турар.

Курган областың девискээринде үш муң ажыг улуг-биче болгаш дустуг, дус чок-даа хөлдер бар. Ол хөлдерде куштарга чемнериниң байлакшылдыы болгаш үлетпүр төптеринден ыраа чылыг черниң куштарын хаара тудуп турар. Бир-ле дугаарында балыкчы куштар—пеликаннар болгаш оларның эдериичилери — кара чүглүг бакланнар дээр куштар аңаа «көжүп» келген.

Чалгынныг «аян-чорукчуларның кожун келген» черлериннге чүгле фото-боо-биле куштаарын чоншээреп турар.

Н. СТЯЖКИН,
(СЭТА-ның корр.).
КУРГАН.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы.
13.35—«Бистиң пионержи республикавыста» Совет Эвилелиниң маадырлары В. Е. Коккинаки, П. И. Климук, З. А. Сорокин-биле ужуражыышкын.
14.05—Медээлер.
14.15—Өөнүт телекөргүзүг. Улусчу танцыларының бот-тывынгыр ансамбльдериниң фестивалы.
14.55—«Арын-нүүр». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.
16.20—Чапсар.
16.30—«Пенза областың уткуштур планы баттаныышкында». СЭКП Пенза обкомунуң бирги секретары Л. Б. Ермин дамчыдылгада киржип турар.

КЫЗЫЛДАН

17.15—Уругларга. Мультфильмнер.
17.45—Телемедээлер.
18.00—Телеконцерт.
18.15—Телемедээлер.
18.25—Чардалдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.30—Өөнүт телекөргүзүг. Хоккей талазы-биле делегей ужуражыышкыны. Канада—ССРЭ.
20.30—Өөнүт телекөргүзүг. Телешиниин баштайгы көргүзүү Ч. Диккенс. «Домби болгаш оглу» 1-ги кезээ.
22.00—Өөнүт телекөргүзүг. Телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондентекежигүнү В. Г. Афанасьев харыылап тур.
22.30—Өөнүт телекөргүзүг. Уфаның мотор тудуунун заводунуң улусчу академиктиг капелласының концерти.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—00.45— «Документалдыг экран». Дамчыдылганы шүлүкчү Р. Рождественский чорудар.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЙ»: «Амыдыралдың хүн бүрүзү» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чажыт хоорай» 9.20, 11.00, 15.10, 16.50, «Маккенаның алдыны» (1-ги, 2-ги сериялары) 12.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Херечиниң читкени» 15.00, «Элезиннит уургайларның генералдары» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чаңгыс-даа хүн ужурал чокка» 15.00, «Даннуң тоожузу» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыр № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажылчагый киллизиниң 21-47, үлетүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдөлиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы, (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажыр № 1).

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 229.
ТС—00743.